

Η Β' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ (381)

ΘΡΙΑΜΒΟΣ* ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ († 378)**

ΥΠΟ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΔΑΡΗ
Καθηγητού του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Βασίλειος ὁ Μητροπολίτης —οὐχὶ Ἀρχιεπίσκοπος— Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, εἰς τῶν τριῶν μεγάλων Καππαδοκῶν θεολόγων καὶ οἰκουμενικῶν πατέρων τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δ' αἰῶνος, εἶναι πράγματι εἰς ἀπὸ τοὺς ὀλιγίστους ἄνδρας τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, βεβαίως ὄχι μόνον τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι νέοι ὄντες ἀνεγνωρίσθησαν ὡς μεγάλοι, διότι ἤσκησαν ὄντως μεγίστην πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ροπήν ἐπὶ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν.

Ἐπῆρξε δὲ πράγματι καὶ ὀνομάσθη Μέγας πατὴρ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας ὄχι ἀπλῶς ἕνεκα τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ¹, ἀλλὰ καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπῆρξε διδάσκαλος τῆς Ὁρθοδοξίας, ὡς καιρίου χαρακτηριστικοῦ τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει δὲ νὰ προστεθῆ, ὅτι ἀνεδείχθη Μέγας τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς ἱεροφάντης, ἴσως ὁ πρῶτος μετὰ τὸν πρῶτον μέγαν Ἀπόστολον τῆς Οἰκουμένης, τὸν θεῖον Παῦλον. Ἐπῆρξε, λοιπόν, καὶ ἀνεγνωρίσθη διδάσκαλος τῆς Οἰκουμενικῆς Θεολογίας. Εἶναι κρίμα ὅτι ἀπέθανε νέος, μόλις 49 ἐτῶν, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 378 καὶ ἐκηδεύθη τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ 379.

Ἐχουν γραφῆ τόσον πολλὰ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς κρίσεως διὰ τὴν ἱστορίαν καθόλου τῆς Οἰκουμένης ἐποχῆς τοῦ Δ' αἰῶνος, ὥστε εἶναι πρόβλημα δι' οἰονδήποτε θεολόγον ἢ ἱστορικὸν νὰ κάμῃ νέας πρωτοτύπους παρατηρήσεις καὶ νὰ διατυπώσῃ νέας σκέψεις καὶ ιδέας, δυναμένας ν' ἀποτελέσουν νέαν συμβολὴν εἰς τὸν βίον τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἡ γνωριμία ὁμως τοῦ οἰκουμενικοῦ ἔργου του, ὅπως τὴν ἔζησα ἀναγινώσκων πρὸ 14 ἐτῶν ὅλας τὰς ἐπιστολάς του καὶ ἔγραψα πραγματείας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Μέγας Βασίλειος πρότυπον Οἰκουμενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ

* Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι : «Μεταθανάτιος θρίαμβος».

** Ἡ παρούσα μελέτη ἀπηγγέλθη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς 1600ῆς ἀμφιετερίδος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (1981).

1. Κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν Θεοδώρητον Κύρου 4,16 (P.G. 82, 1160).

‘Ηγέτου»² και δὴ και ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Δ’ αἰῶνος, μού ἐπιτρέπουν νὰ δώσω τοῦλάχιστον καθαρότητα και ἔμφασιν εἰς μίαν βαρυσήμαντον πλευρὰν τῆς δράσεώς του, ἀληθῶς οἰκουμενικῆς, ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς τὴν στερέωσιν τῶν θεμελίων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, δράσεως ποικίλης ἐν τῷ μέσῳ ἑνὸς ἀγῶνος τρομεροῦ, ἀφορῶντος εἰς ὑπαρξιακὸν θέμα τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τοῦ Τριαδικοῦ Δόγματος και τῆς ἐν αὐτῷ θέσεως τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς Θεοῦ και Σωτῆρος και Ἰδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀδιανοήτου βεβαίως ἐκτὸς τῆς ἐνότητος τῆς Τριάδος, τουτέστι τοῦ ἑνὸς και μόνου ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας και τοῦ θελήματος Αὐτοῦ. Τὸ δόγμα τοῦτο ἀφορᾷ και εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ θείῳ λόγῳ και τοῖς μυστηρίοις. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω ἐπιπροσθέτως, ὅτι αἱ αἰρέσεις τοῦ Δ’ αἰῶνος ἀπετέλουν θανάσιμον κίνδυνον τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, βασιζομένης εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐν Χριστῷ Ἀποκάλυψιν και παράδοσιν, ἀποστολικὴν και ἐκκλησιαστικὴν, τριῶν και ἡμίσεος αἰῶνων. Εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπὸ τὸν μέγιστον κίνδυνον ἡ συμβολὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, μετ’ ἐκείνην τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ὑπῆρξε μεγίστη. Εἶναι ἀδιανόητος ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Δ’ αἰῶνος και δὴ και τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων Β’, Γ’ και Δ’, ἔτι δὲ και τῆς Ζ’ χωρὶς τὴν συμβολὴν τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Εἰς τὸν μεγάλον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ ἡ σπουδαιότης τοῦ Ὁρθολογισμοῦ τῶν Ἀντιοχέων εἰς τὴν Χριστολογία, διότι ἐγέννησε τὰς αἰρέσεις. Ὁ Ὁρθολογισμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ, διότι ὑπῆρξεν ἀσυνήθως ἰσχυρὸς.

Ἡ οἰκουμενικὴ δρᾶσις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου συνδυάζει τὴν ὀρθὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος μετὰ τὴν συνεργασίαν τῶν λοιπῶν Καππαδοκῶν και τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Ἡ οἰκουμενικὴ δρᾶσις τοῦ Βασιλείου ἀρχίζει εὐθὺς μετὰ τὸ 360 και καλύπτει τὰ 13 τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου τῆς Ὁρθοδοξίας θεολόγου, τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

Ἡ διατύπωσις τοῦ σήμερον προβαλλομένου θέματος δι’ ἱστορικῶν τινων παρατηρήσεων, ἀπόψεων και συμπερασμάτων, ἐκ τῆς νέας ἐρεύνης τῶν ἐπιστολῶν, εἶναι ἠτιολογημένη. Ἐρωτᾶται: Ποία ὑπῆρξεν ἡ ὅλη συμβολὴ και διατὶ ἤτο ἀποφασιστικὴ διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡ ποικιλωτάτη δρᾶσις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τὴν Ἀνατολὴν και τὴν Δύσιν, διὰ τὴν θεολογικὴν και ἱστορικὴν προπαρασκευὴν τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ὁποία συνῆλθε μετὰ τὸν θάνατόν του, ὡς Γενικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 381 και ἤρχισε ἀπὸ τὸ 382 (τοπικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει) ἀναγνωριζομένη ὡς Β’ Οἰκουμενικῆ;

2. Ἐν σύντομον κείμενον συντάξα και ἀπήγγειλα ὡς λόγον εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1966 εἰς τὴν Μεγάλην Αἴθουσαν τῶν Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τοῦτο ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν αὐτὸν τίτλον ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἡ ἱστορία τῶν 55 ἐτῶν μεταξύ τῶν δύο συνόδων Νικαίας-Κων/πόλεως ὑπῆρξεν ἀληθῶς δραματικὴ διὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἡγετῶν τῆς Ὁρθοδοξίας μετ' αὐτὸν τὸν πεντάκις ἐξορισθέντα Μέγαν Ἀθανάσιον καὶ ἔπειτα τὸν Μέγαν Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Βασιλείου Γρηγόριον τὸν Νύσσης καὶ τὸν Μεγάλον, ἐπίσης, ἐκκλησιαστικὸν πολιτικὸν τῆς Ἀνατολῆς, Μελέτιον Ἀντιοχείας, τὸν προεδρεύσαντα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Οὗτος ἀπεβίωσε, δυστυχῶς, κατὰ τὸ διάστημα τῶν πρώτων ἐργασιῶν τῆς Οἰκουμενικῆς ταύτης Συνόδου³.

Εἰς τὸ πρόβλημα τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος, ἡ ὁποία θεότης ἦτο νοητὴ, πλήρης καὶ μόνον ἐν τῇ Τριάδι, ἡ συμβολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν Καππαδοκῶν ὑπῆρξε μεγάλη, ἀφοῦ, εὐτυχῶς, διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀποδοχῆς τοῦ ὄρου Ὁ μ ο ο ὄ σ ι ο ς ἐλύθη τὸ κείριον πρόβλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Τριάδι. Ὁ ὄρος Ὁ μ ο ο ὄ σ ι ο ς σημαίνει ταυτούσιος πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἐν ἰδίῳ προσώπῳ ἐν τῇ Τριάδι. Κατ' αὐτήν, τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, τὸ πρόβλημα τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ μετεφέρθη καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τοῦ Μακεδονίου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὁπαδῶν του, κληθέντων Πνευματομάχων. Διὰ τὴν νίκην καὶ τὸν θρίαμβον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς τὰ δογματικὰ ζητήματα καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ τρίτον πρόβλημα, τὸ Χριστολογικόν, ὅπως τὸ ἔθεσεν ὁ Ἀπολλινάριος ὁ Λαοδικείας, ἡ συμβολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπῆρξε μεγίστη διὰ τὰ θεμέλια τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ἐχρειάζετο δὲ μόνον ἡ Θεολογία καὶ ἡ ἀγωνιστικότης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰκανότης ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Οἰκουμένης. Ἐχρειάζετο οἰκουμενικὴ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, καὶ θεληματικότης. Εἰς ἀμφοτέρα διεκρίνετο ὁ Μ. Βασίλειος, παρὰ τὴν ἀσθενικότητα τοῦ σώματος. Τοῦτο δὲν εἶναι εὐλογον, τ.ἐ. ἡ ἀγωνιστικότης καὶ τὸ θάρρος, διότι οἱ αἰρετικοὶ εἶχον προσελκύσει τὴν ἰσχὴν τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τῶν αἰρετικῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς, μὴ δυναμένων νὰ ἐννοήσουν τὸ θεολογικὸν βάθος τῆς ὀρθῆς διατυπώσεως: τῆς ἐνότητος τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος, ὡς τοῦ θεμελίου τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἦτο τότε ἀνάγκη πλέον, μετὰ τὸ 360, νὰ συντελεσθῇ συνειδητῶς ἡ συμπλήρωσις τοῦ Συμβόλου τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸ ὁποῖον ἀπῆλαυε μεγίστου κύρους ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων, δι' ὃ καὶ ἐθεωρεῖτο ἀπαραβίαστον, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθῇ ὀρθοδόξως. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Συμβόλου διὰ νέας ὀρθοδόξου διατυπώσεως καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν, καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ τέλους τοῦ Συμβόλου, ἀπῆται θεολογικὴν προπαρασκευὴν καὶ κῦρος καθολικόν, διὰ νὰ γίνῃ

3. Διεσώθη ἀτυχῶς ἐν μόνον κήρυγμα τοῦ Μελετίου εἰς τὸ Πανάριον τοῦ Ἐπιφανίου, ἐκδόσις Holl, III τόμος. Πρβλ. E. S c h w a r t z, *Zur Kirchengeschichte des vierten Jahrhunderts*, ZNTW 34 (1935), σελ. 129 καὶ 219.

δεκτή ή ιδέα τόσο τῆς ἀναγκαιότητος τῶν προσθηκῶν, ὅσον καί ἡ νέα διατύπωσις περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν ἐσχάτων. Ἡ Ἐκκλησία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (325-380 /1) διέθετεν ἀγωνιστάς θεολόγους πολεμίους τῶν αἵρετικῶν καί κυρίως τὸν Ἀθανάσιον, ἐπηρεαζόμενον καί ἐπηρεάζοντα τὴν Ὀρθόδοξον Δύσιν, ἡ ὁποία ἐγνώρισε καλῶς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἀπὸ τὸν ἐξορισθέντα ἐκεῖ Μ. Ἀθανάσιον. Ὑπῆρξεν εὐτύχημα διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὅτι ὁ Ἀρειανισμὸς διηρέθη εἰς τρεῖς μερίδας: (α) τῶν Ἀνομοίων μετ' ἡγέτην τὸν Κυζίκου Εὐνόμιον, ἦτοι τῶν ἄκρων Ἀρειανῶν⁴, (β) τῶν Ὀμοίων, κόμματος κειμένου εἰς τὸ μέσον τῶν δύο ἄκρων, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τοῦ σκληροῦ αὐτοκράτορος υἱοῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνου (350-360), καί τοῦ Οὐάλεντος (364-378), καί (γ) τῶν Ὀμοιουσιανῶν, οἱ ὅποιοι προσέκειντο εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους⁵. Ἀπὸ τούτους προῆλθε τελικῶς ὁ Μελέτιος, ὁ ὁποῖος κατέστη ἐπ' ὀλίγον ἐπίσκοπος Σεβαστείας καί τέλος ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιοχείας. Ἐχρειάζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἰκουμενικοὶ καί εὐστροφοὶ θεολόγοι καί ἐκκλησιαστικοὶ πολιτικοὶ πρὸς λύσιν ὀριστικὴν τοῦ Τριαδικοῦ καί λύσιν τοῦ ἀνακύψαντος σπουδαίου Χριστολογικοῦ προβλήματος, τῆς σχέσεως τῶν δύο φύσεων τοῦ ἱστορικοῦ Χριστοῦ καί τῆς ἐνότητος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων τούτων ὑπὸ τῶν δύο Σχολῶν, μετὰ τὰς ἰδιαζούσας αὐτῶν τάσεις, τῆς Ἀντιοχειανῆς τονιζούσης τὸ ἀνθρώπινον καί τῆς Ἀλεξανδρινῆς τὸ θεῖον ἐν Χριστῷ, ἀπῆτει χάραιεν τῆς Θεολογίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δυσχερειῶν ποῦ ἀντιμετώπιζεν ἡ Ἐκκλησία διετηρεῖτο καί τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα (330 ἕως 415). Τοῦτο διετηρήθη, ἕνεκα τοῦ σφάλματος τῆς Δύσεως, ἡ ὁποία παρέσυρε καί τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Ὁ τελευταῖος ἀνεγνώρισε τὴν μικρὰν ὀμάδα τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀποβιώσαντος ἐν ἐξορίᾳ (330 μ.Χ.) Εὐσταθίου Ἀντιοχείας, ὀπαδοῦ τῆς Νικαίας, ἡ ὁποία διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ Παυλίνου, ἀλλ' ἔτεινε πρὸς τὸν Μοναρχιανισμὸν. Ὁ Παυλῖνος ἐχειροτονήθη ἀντικανονικῶς Ἀντιοχείας ἀπὸ τὸν ἐκ Δύσεως προελθόντα Λουκίφερ, ἐπίσκοπον Καλάρεως, τὸ 362 καί παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἡ σημαντικὴ τοπικὴ Σύνοδος τῆς Ἀλεξανδρείας ὄχι μόνον ἠρμήνευεν εὐστρόφως τὸ Ὀμοούσιον ἀλλὰ καί πρακτικῶς ἔφερε πλησίον τοὺς μετριοπαθεῖς Ὀμοιουσιανούς πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους. Ἐξ αὐτῶν προῆλθε τελικῶς ὁ Μελέτιος. Οὗτος γενόμενος Ἀντιοχείας ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν ὡς βαδίζοντα πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὁθεν, θὰ ἔπρεπε πρὸς αὐτὸν «τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὸν ἐχαρκτήριζεν ὁ Μ. Βασί-

4. Πρὸβλ. G. K r ü g e r, *Handbuch der Kirchengeschichte*, τ. 1, Tübingen 1923.

5. Πρὸβλ. διὰ τὰ καθ' ἕκαστα τῶν μερίδων τῶν Ἀρειανῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Βασιλείου Στεφανίδου (1959) καί τὴν ἡμετέραν *Γενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν*, Ἐν Ἀθήναις 1957, καί τοῦ Παναγιώτου Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, Θεσσαλονίκη 1978 σελ. 103 κ.έ.

λειος, νὰ ἐνωθοῦν οἱ ὀλίγοι ὀπαδοὶ τοῦ Παυλίνου. Προσωπικὴ δυσαρέσκεια τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἐλθόντος εἰς Ἀντιόχειαν, συνεργαζομένου μὲ τὴν Δύσιν, μὴ γνωρίζουσαν τὸ δρᾶμα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, συνέβαλεν, ὥστε νὰ μὴ ἀρθῇ τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα, ἐφ’ ὅσον δὲν ἠνώθησαν οἱ πάντες ὑπὸ τὸν Μελέτιον, τὸν δεῦτερον μέγαν ἐκκλησιαστικὸν πολιτικὸν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ἔπαινοι ποῦ ἀφιερῶναι εἰς αὐτὸν ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἡ συνεργασία ἀμφοτέρων καὶ τελικῶς ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου χρησιμοποίησις τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τοῦ Μ. Θεοδοσίου, ὀρισθέντος τὸ 379 Αὐγούστου τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ Αὐγούστου τῆς Δύσεως, εἶναι ἠτιολογημένοι. Ὁ Μ. Θεοδόσιος ἐβαπτίσθη ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ 380 ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ μητροπολίτου Ἀχολίου, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ὑπῆρξε σπουδαία προσωπικότης τῆς ἐποχῆς καὶ συνεργὸς εἰς τὴν Β’ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Ἡ θεολογικὴ προπαρασκευὴ ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν τριῶν Καππαδοκῶν καὶ τοῦ Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ συνέβαλεν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὴν ἐν λόγῳ Σύνοδον⁶.

Α’

Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ ὀρθοδόξου Ἰοβιανοῦ ἀναβίωσις καὶ ἀναγέννησις τῆς πίστεως τῆς Νικαίας καὶ ἡ θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ συντριβὴ τοῦ Ἀρειανισμοῦ διὰ τῶν Καππαδοκῶν καὶ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς τοῦ Μ. Βασιλείου.

1. Ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑποστηρικτοῦ τοῦ Ἀρειανισμοῦ σκληροῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου (361) ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα εἶναι σημαντικὴ, διότι κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ ρομαντικοῦ εἰδωλολάτρου Ἰουλιανοῦ (361-363), ἐχθροῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ δημιουργηθεῖσα σύγχυσις ὑπῆρξε χρήσιμος, διότι ἐπανῆλθον ἐξόριστοι Ὁρθόδοξοι εἰς τὰς ἔδρας των, ἐν οἷς καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Ἐδημιουργήθησαν τότε αἱ προὔποθέσεις νὰ ὑπερνικηθῇ ὁ Ἀρειανισμὸς. Γεγονὸς σπουδαῖον εἶναι ἡ στερέωσις τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῇ Δύσει, διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντινιανοῦ τοῦ Α’. Τὸ προηγηθὲν ἐκεῖ ἔργον τοῦ ἐξορίστου Μ. Ἀθανασίου ἐνισχύθη ὑπὸ τοῦ Ἰλαρίου τοῦ Πουατιέ.

Καὶ ἐταλαιπωρήθη μὲν ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ’ ἡ ἀνάπαυλα τῶν διωγμῶν ἡ ἐπελθοῦσα συνεπιεὶς τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ ὀρθοδόξου Ἰοβιανοῦ (363-64)⁷ παρέσχεν εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν εὐκαιρίαν ἀναεώσεως τῶν δυνάμεων πρὸς ἐπιτυχῆ ἀντιμετώπισιν τοῦ διηρημένου Ἀρειαν-

6. Βιβλιογραφικὰ ἴδε εἰς Ἐκκλησιαστικὰς Ἱστορίας Β. Στεφανίδου καὶ Γ. Κονιδάρη.

7. Παναγιώτου Χρήστου, Ὁ Μέγας Βασίλειος, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 103.

νισμού, τῶν Πνευματομάχων καὶ τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ, ἐμφανίσαντος τὸ Χριστολογικόν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἤρχιζεν ἡ συζήτησις, περὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καὶ τῆς πληρότητος τῆς ἀνθρωπίνης (ὁ Χριστὸς ἀνεγνωρίσθη εἰς τὴν Γ' ἐν Ἐφέσῳ τῷ 431 Οἰκουμενικῇ Σύνοδον ὁμοούσιος ἡμῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα) καὶ ἐνόητα τοῦ προσώπου ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει Του. Ἡ νέα Θεολογία διὰ τὸ Τριαδικὸν τῶν Καππαδοκῶν: «μία οὐσία ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἢ προσώποις» ἀπεμάκρυνε τὴν σύγχυσιν τὴν προελθοῦσαν ἐκ τῆς διττῆς δυνατῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου substantia = οὐσία καὶ ὑπόστασις, διότι διὰ τὸ πρόσωπον ἐχρησιμοποιοεῖτο ἐν τῇ Δύσει ἡ λέξις persona.

Διὰ τὴν ἐφεξῆς ἐξέλιξιν καὶ στερέωσιν τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τὴν εἰκοσαετίαν 361-381 τρία γεγονότα ἔχουν σημασίαν:

Πρῶτον, ἡ προσέλευσις εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν τοῦ Μελετίου ἐνθρονισθέντος ὡς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος προήρχετο ἀπὸ τοὺς Ὁμοιουσιανούς, δι' ὃ καὶ ἀποκαλυφθεὶς ὡς Ὁρθόδοξος ἐξωρίσθη. Ἦτο προσωπικότης προσκεიმῆνη εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, συνεδέθη δὲ τόσον μετ' αὐτοῦ ὥστε ἐδέσποσε μετὰ τὸν θάνατόν του καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Θεοδοσίου. Δεύτερον ἀποφασιστικὸν γεγονός ἐπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπανελθόντος ἐκ τῆς ἐξορίας Μ. Ἀθανασίου σύγκλησις τοπικῆς Συνόδου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὸ 362, καὶ ἡ προσέγγισις Ὁμοιουσιανῶν καὶ Ὁρθοδόξων διὰ νέας εὐστρόφου ἐρμηνείας τοῦ ὄρου Ὁμοούσιος τῆς Νικαίας καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ οὐσιαστικῇ ἐπέκτασις τῆς ἐννοίας ταύτης εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Τρίτον μέγα γεγονός εἶναι ἡ προετοιμασία τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἐτίμα τὸν Μελέτιον ἀποδειχθέντα τελικῶς ὡς τὸν πραγματικὸν ἡγέτην μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὸν βλέπομεν εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 379, ὅτε ἤγετο 153 ἐπισκόπων. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἦτο διὰ τὴν ἐποχὴν του ὁ μετὰ τὸν Βασίλειον πραγματικὸς ἡγέτης ἀσκῶν οἰκουμενικὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν⁸. Δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι οἱ δύο μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ πολιτικοὶ τοῦ Δ' αἰῶνος ἐπῆρξαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Μελέτιος, τὸν ὁποῖον ὁ Βασίλειος χαρακτηρίζει ἀνθρωπὸν τοῦ Θεοῦ σοφὸν καὶ φρόνιμον. Εἰς τὴν 57ην ἐπιστολὴν εὐρίσκομεν πολλοὺς χαρακτηρισμοὺς ἀξίους νὰ μελετηθοῦν ἰδιαίτερος.

2. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς καὶ δὴ καὶ θαρραλέας ἐνεφανίσθη μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 364 ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου τοῦ Οὐάλεντος, φιλαρειανοῦ. Πράγματι εὐθὺς ὡς ἀπῆλλάγη ὁ Οὐάλης προσωρινῶς τοῦ κινδύνου τῶν Γόθων, ἐστράφη κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων, καθ' ὃν χρόνον ὁ Μ. Βασίλειος ἐγένετο πρεσβύτερος τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἦλθεν εἰς κάποιαν διένεξιν. Ἡ ἀντιμε-

8. Πρβλ. G. B ardy, *Le concile d' Antioche (379)*, Revue Bénédictine 45 (1933) 196-215.

τώπις τοῦ Κράτους κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος ἦτο δυσχερεστάτη, διότι ἐξωρίζοντο οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι καὶ ἐδιώκοντο καὶ τὰς θέσεις των κατελάμβανον Ἀρειανοί, οἱ ὅποιοι κατεῖχον καὶ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἦτο δυσχερεστάτη πράγματι ἡ κατάστασις τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, διότι τὸ στήριγμα τὸ ὁποῖον ἠδύναντο νὰ ἔχουν εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἦτο ἐπαρκές, πολλῶ μᾶλλον ὅτι εἰς τὸ μέγα τοπικὸν πρόβλημα τῆς Ἀνατολῆς, τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, τόσον μὲ τὸν Μ. Ἀθανάσιον (373) ὅσον καὶ μὲ τὸν διάδοχόν του Πέτρον, ὅσον καὶ μὲ τὸν Δάμασον Ρώμης δὲν εἶχον καμμίαν κατανόησιν διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ σχίσματος μὲ βάσιν τὴν συνένωσιν τῶν Ὀρθοδόξων ὑπὸ τὸν Μελέτιον.

Β'

Ἡ πολυδιάστατος Ἐκκλησιαστικὴ Πολιτικὴ μὲ τὸν οἰκουμενικὸν καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα τοῦ Μ. Βασιλείου.

1. Τὰ 12 ἔτη (366-378) ὑπῆρξαν βαρυσήμαντα διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλείου Γρηγορίου Νύσσης, μεγάλων θεολόγων τῆς ἐποχῆς.

Τὸ δράμα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῶν διωγμῶν καὶ ἐξοριῶν ἐτερματίσθη μόνον μὲ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς τοῦ συνάρχοντος τοῦ Γρατιανοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α' τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐβαπτίσθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Ἀχόλιον. Διὰ νὰ φθάσῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν νίκην τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐχρειάσθη τὸ ἔργον πολλῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι ἐδιώκοντο, πλὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἡ προσωπικότης τοῦ ὁποίου ἦτο τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ τολμήσῃ ὁ Οὐάλης ὁ ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν Καισάρειαν νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ. Περιώνυμοι δὲ εἶναι οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνεν ὁ Μ. Βασίλειος πρὸς τὸν κυβερνητικὸν ἐκπρόσωπον Μόδεστον, ὁ ὁποῖος τὸν ἠπέλιψε, διότι δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

2. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἐξουθενωτικὴ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Γρατιανοῦ τοῦ συνάρχοντος τοῦ Βαλεντινιανοῦ τοῦ Β' καὶ τοῦ Θεοδοσίου. Χωρὶς τὸ ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι ἀδιανόητος ἡ ἱστορία τῶν ἐτῶν τοῦ Βαλεντινιανοῦ μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ Διατάγματος τοῦ ἀπαγορευόντος πάσας τὰς αἱρέσεις καὶ ἀποκαθιστῶντος ὡς ἰσχυρὸν δίκαιον τὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας⁹. Ἀναγκαιῶς περιελήφθη καὶ ἡ

9. Cod. Theodosianus, 16.5.5 τῆς 3ης Αὐγούστου 379. Πρβλ. G. Krüger, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 70 καὶ 101.

καταδίκη τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ¹⁰, ἀλλὰ παρὰ τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα συνεχίσθη, διότι ἡ Ρώμη ἀνεγνώρισεν ἀτυχῶς ὡς ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τὸν Παυλῖνον, ἡγούμενον μιᾶς ὁμάδος Ὁρθοδόξων¹¹. Ἀνήκει εἰς τὰ παράδοξα τῆς ἱστορίας ὅτι τὸ ἔτος 379, ὅτε ὁ Μ. Βασίλειος εἶχεν ἐκλείψει, ἡξιοποιήθη τὸ ἔργον του. Νεώτερος παρηκολούθησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Σύνοδον τῶν Ὁμοίων ὑποστηριζομένων τότε ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, συνέγραψε τρία βιβλία κατὰ τοῦ Εὐνομίου, μητροπολίτου Κυζίκου, ἡγέτου τῶν ἄκρων ἀρειανῶν Ἀνομοίων, ἐνῶ βραδύτερον, τὸ 375, τὸ σπουδαῖον ἔργον περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφιερωμένον εἰς τὸν διαπρεπῆ φίλον του Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου, γενόμενον ἐπίσκοπον τὸ 373, τῇ προτροπῇ τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ἡ σημασία τοῦ θεολογικοῦ ἔργου τοῦ Μ. Βασιλείου ἔγκειται ὄχι μόνον εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ὀριστικῆς διαμορφώσεως τοῦ Τριαδικοῦ καὶ τοῦ Χριστολογικοῦ Δόγματος, ὅπως τελικῶς διευτώθη τὸ 381 (Θεότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος) κατὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου: πληρότης τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ διάκρισις, ὄχι χωρισμὸς ἀλλ' ἐνότης ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ ἐν μιᾷ ὑποστάσει, ὅπως διευτώθη τελικῶς εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Χαλκηδόνι τὸ 451, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ «μία οὐσία ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἢ προσώποις» ἀπετέλεσε τὴν βᾶσιν τῆς ὀριστικῆς διατυπώσεως τῆς Ἀνατολικῆς ἢ ὀρθότερον Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας.

Γ'

Ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Πολιτικὴ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 381.

1. Τὸ ἐν προκειμένῳ ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου ἀξιολογεῖται ἰδιαζόντως εἰς τὰς Γενικὰς Ἐκκλησιαστικὰς Ἱστορίας, ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Hans Lietzmann, διότι ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιστολῶν του ἔδωκε σχετικῶς πλήρη εἰκόνα τοῦ οἰκουμενικοῦ του πνεύματος ὄχι ἀπλῶς ὡς διδασκάλου τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ ὡς προτύπου ἡγέτου αὐτῆς, ἀνωτέρου τῶν συγχρόνων αὐτοῦ Μ. Ἀθανασίου, Δαμάσου Ρώμης καὶ Ἀμβροσίου.

10. Εἶχον διορισθῆ τότε ἀπὸ ἀδιστακτοῦς φιλαρειανούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Εὐσέβιος Σεβαστείας εἰς Καππαδοκίαν καὶ Ἀρμενίαν, ψευδεπίσκοποι εἰς θέσεις θανόντων ἢ διωχθέντων (πρβλ. Π. Χρήστου Βασιλείου *Καισαρείας τοῦ Μεγάλου Ἄπαντα τὰ ἔργα*, τ. 1, σελ. 301). Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι εἶχον ἐκθρονίσει τὸν ἀδελφόν του, τὸν διάσημον Γρηγόριον Νύσσης τῆς Καππαδοκίας. Ὁ Μ. Βασίλειος δίδει λεπτομερείας.

11. Πρβλ. I. Ratzinger, *Dienst an der Einheit*, Συλλογικὴ πραγματεία διὰ «τὸ λειτούργημα τοῦ Πέτρου» (Petrusamt), 1978, σελ. 67.

2. Ἐπεζήτησε μὲ ἐπιμονὴν καὶ θεληματικότητα ἀντιστρόφως ἀνάλογον πρὸς τὴν σωματικὴν αὐτοῦ ἀδυναμίαν τὴν θεολογικὴν ἐνότητα καὶ ὁμοφυχίαν τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ ὀρθοδοξία τοῦ Δόγματος εἰς τὰ θέματα: Τριάς, Χριστολογία καὶ Σωτηρία τοῦ Ἀνθρώπου, διὰ τῆς πραγματικῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀπετέλουν τὸν πυρῆνα τῆς ἐνότητος πίστεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐχρειάζετο σαφήνεια εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ διατύπωσιν τῶν ὄρων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

3. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνέκυψε τὸ ζήτημα ὅτι τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας εἶχεν ἀνάγκην συμπληρώσεως καὶ ὀρθῆς ἐρμηνείας τῶν θεολογικῶν θέσεων, ἡ ὁποία ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων μεγάλων θεολόγων, μὲ τελευταῖον τῆς σειρᾶς τὸν Κύριλλον τῆς Ἀλεξανδρείας (†444). Δὲν θὰ καταγίνω ἰδιαιτέρως μὲ τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλὰ θὰ σημειώσω μόνον ὅτι διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν λύσιν τοῦ Χριστολογικοῦ ἔπρεπε νὰ λυθῇ τὸ θέμα περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐπεζήτη διὰ τὸ θέμα τῆς ὁμοφωνίας τῶν Ὀρθοδόξων ὄχι μόνον διὰ συγγραφῶν ἀλλὰ καὶ πλουσίας ἀλληλογραφίας καὶ ἀπεσταλμένων, τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως, ἀφοῦ βεβαίως θὰ ἐγένετο δεκτὴ ἡ τροποποίησις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τῆς Νικαίας. Ἡ τροποποίησις αὕτη θὰ ἔδιδεν εἰς τὸ ἐν λόγῳ Σύμβολον τοιαύτην ἐν τῇ συντομίᾳ *τ ε λ ε ι ὀ τ η τ α* καὶ *π λ η ρ ὀ τ η τ α*, ὥστε νὰ ἐπικρατήσῃ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ νὰ ἀναγιγνώσκεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πᾶν ὅ,τι περιελήφθη εἰς αὐτὸ εἶχεν ἀπλῶς ἀνάγκην ἐρμηνείας γενομένης διὰ τῶν ὄρων τῶν ἐπομένων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἱ ὁποῖαι ἐστράφησαν κατὰ τῆς μονομερείας καὶ ἀντιστορικότητος ὑφισταμένης εἰς τὰς αἱρέσεις. Διὰ τοῦτο παρέμεινε τὸ ἐν λόγῳ Σύμβολον ἀναλλοίωτον κατὰ τὰς ἐπομένας πέντε Οἰκουμενικὰς Συνόδους καὶ μέχρι τῆς σήμερον.

Τὸ Σύμβολον τοῦτο στηριζόμενον ἐπὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, Ἀποστολικῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς, εἶναι τὸ κείμενον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἠνωμένης μέχρι τοῦ Σχίσματος. Τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἡ πλαστικότης μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία παρουσιάζεται ἰδίᾳ εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, ἔδωκε κλασσικὴν ἔκφρασιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐξεφράσθη εἰς τὸ Τριαδικὸν Δόγμα. Τὸ Δόγμα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ διατύπωσις τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ τῆς εἰκόνας τῆς προσωπικότητος τοῦ Κυρίου, ὡς Θεανθρώπου, ὡς ἐμφανίζεται οὗτος ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς διδασκαλίας τῆς Νικαίας μὲ πρωταγωνιστὴν θεολόγον τὸν Μ. Ἀθανάσιον συνετελέσθη μὲ τὸ ἔργον τῶν τριῶν Καππαδοκῶν.

4. Ἐξῆρον ἄλλοτε εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Μ. Βασιλείου τὸ πραγματικῶς βαρυσήμαντον γεγονός, καθ' ὃ ὁ Μέγας οὗτος Ἐπίσκοπος ὑπῆρξε πρότυπον οἰκουμενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου. Δράσας εἰς κρίσιμον ἐπο-

χην διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον, διότι ἡγεῖτο τῆς πρώτης ἐπαρχίας τῆς Καππαδοκίας, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καισάρειαν, καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιδρᾷ πρὶν ἢ γίνῃ ἐπίσκοπος, ὡς πρεσβύτερος συνεργάτης τοῦ μητροπολίτου Εὐσεβίου, ὃν διεδέχθη κατὰ τὸ 370 μ.Χ., ἀλλ' ἔζησε δυστυχῶς μόνον 9 περίπου ἔτη. Ἦτο βεβαίως ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναδείξεως τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς δευτέρου θρόνου τῆς Οἰκουμένης, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ ἡ κανονικὴ ἀναγνώρισις ἕνεκα τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον διεδραμάτιζον οἱ Ἀρειανοὶ Ἀρχιεπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μ. Βασίλειος ἦτο ὄχι ἀπλῶς ὁ οὐσιαστικὸς Ἐξάρχος τοῦ Πόντου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἡγέτης τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς, προηγούμενος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εὐρισκόμενος σχεδὸν εἰς τὴν παράλληλον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἀπετέλει εἰσέτι τὸν δεύτερον μετὰ τὴν Ρώμην Οἰκουμηνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν θρόνον. Δύναται νὰ λεχθῇ ἄνευ ὑπερβολῆς, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μ. Βασιλείου ἡ ἐνότης τῶν Ὁρθοδόξων ἐστηρίζετο εἰς τὸν Μητροπολίτην καὶ Ἐξάρχον τοῦ Πόντου Βασίλειον καὶ τὸν ἐξόριστον Μελέτιον Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ πρόσωπον εἰς τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ στηριχθῇ ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις. Ὁ θεολογικὸς καθοδηγητὴς Βασίλειος εἶχε μεταξὺ ἄλλων τέσσαρα χαρίσματα: (α) τὴν ἰκανότητα τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τῆς καταστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, πρᾶγμα ποῦ ἐρμηνεύει ἐπαρκῶς διατὶ ἐξετίμα καὶ ἐστήριξε τὸν Μελέτιον· (β) τὸ θάρρος καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως καὶ τῶν ἰκανοτήτων τῶν ἄλλων καὶ τὸ κῦρος νὰ προβάλλῃ τὴν Ἀποστολικὴν Παραδοσιακὴν Ἀλήθειαν ἐπὶ τοῦ Τριαδικοῦ καὶ νὰ προτείνῃ πρακτικὰ μέτρα πρὸς στήριξιν τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας ἐνώπιον τῆς ἀρειανίζουσας αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας· (γ) προέβαλε τὴν ἀνάγκην καὶ ἔδωκε τὴν ὀρθὴν αἰτιολογίαν τῶν προσθηκῶν ποῦ ἔπρεπε νὰ γίνουσι εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐκφράσεων — αὐταὶ ἐγένοντο εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Συμβόλου— κυρίως ὅμως τοῦ τέλους ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· καὶ (δ) ἔδειξε καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν ἐνότητα πασῶν τῶν ὀρθοδόξων δυνάμεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τοῦ λόγου, τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν συγγραφεῶν, ὥστε νὰ προπαρασκευασθῇ ἐπιτυχῶς ἡ Μεγάλῃ Σύνοδος, διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ χρόνος ἀκόμῃ δὲν ἦτο κατάλληλος, ἐφ' ὅσον ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εὐρίσκειτο εἰς χεῖρας τοῦ ἀρειανίζοντος Οὐάλεντος. Ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καὶ ἡ ἀπόκτησις καθαρότητος τῆς θεολογικῆς συνειδήσεως διὰ τὴν διατύπωσιν τῆς Ἀληθείας ἀπετέλει προϋπόθεσιν ἀπαραίτητον, ὅπως ἀπαραίτητος ἦτο καὶ ἡ ἀπαράμιλλος ὑπεράσπισις αὐτῆς ἔναντι τοῦ Οὐάλεντος. Ἡ Ἐκκλησία εἶχεν ἀνάγκην μεγάλου θεληματικοῦ ἡγέτου. Ὁ ἀσθενικὸς Βασίλειος ἐδεῖχθη ἰσχυρότερος τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας καὶ διὰ τοῦτο ἀπέβη παράγων τῆς Ἱστορίας κατὰ τὴν ζ' δεκαετηρίδα τοῦ Δ' αἰῶνος. Ὁ αἰὼν οὗτος ἔχει πέντε μεγάλους ἡγέτας, τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, τὸν

Μ. Ἀθανάσιον, τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸν Μ. Θεοδοσίον. Διὰ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ μεγάλου ὄντως Μελετίου ἐπετεύχθη τελικῶς ἡ ὁμοψυχία καὶ συνεργασία τῶν Ὁρθοδόξων, ὅταν ὁ Μ. Βασίλειος ἀπέθανε τὸ τέλος 378, ὁ δὲ Μελέτιος ἐκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὡς Πρόεδρος αὐτῆς. Βεβαίως ἡ Σύνοδος αὕτη ἀνεγνωρίσθη ὡς Οἰκουμενικὴ ὑπὸ τῶν ἐπομένων Συνόδων, ἀλλ' ἔναρξεν τῆς ἀναγνωρίσεως ἀπέτελεσεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 382 συνελθοῦσα Σύνοδος, βεβαίως τοπικῆ. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιτελέσθη τὸ ἔργον τῆς ἡ Συνόδου αὕτη ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ τὸ θεολογικὸν ἔργον τῶν μεγάλων Καππαδοκῶν Πατέρων περὶ τοῦ Τριαδικοῦ Δόγματος καὶ ἡ καταπολέμησις τῶν Πνευματομάχων. Ἡ οἰκουμενικὴ δραστηριότης ὅμως τοῦ Μ. Βασιλείου, ἡ ὁποία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐνότητα τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεως ἐνὸς μεγάλου ἐπισκόπου, τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος στραφεὶς πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἀπέτελεσε στήριγμα διὰ τὸν Βασίλειον καί, ὅταν αὐτὸς ἀπέθανε, διὰ τὸν Μ. Θεοδοσίον, ὁ ὁποῖος ἐξετίμα μέγαν τὸν Μελέτιον Ἀντιοχείας. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρῶτον πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἔπειτα δὲ πρὸς τὸν Μελέτιον καὶ τὸν ἐξαίρετον τοῦ φίλου Εὐσέβιον Σαμοσάτων, ἔτι δὲ καὶ τὸν διαπρεπῆ θεολόγον Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου, μαρτυροῦν περὶ τῆς ἐξαιρέτου οἰκουμενικῆς δραστηριότητος τοῦ Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἔχι μόνον προητοίμασε τὴν Θεολογίαν περὶ Τριάδος καὶ Ἀγίου Πνεύματος, μετὰ τὴν ἐξαίρετον συμβολὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἀλλὰ καὶ δι' ἀπεσταλμένων ἐπέζητει τὴν σύμπραξιν τῶν δυτικῶν Ὁρθοδόξων, μάλιστα ἀφ' ὅπου τὸν θρόνον τῶν Μεδιολάνων κατέλαβεν ὁ διαπρεπῆς Ἀμβρόσιος, διαδεχθεὶς τὸν ἀρειανίζοντα Αὐξέντιον. Μέγα ἐμπόδιον ὅμως εἰς τὴν πλήρη ἐνότητα τῆς Ἀνατολῆς ἀπέτελει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ τὴν Δύσιν καὶ ἀπὸ τινὰ προσωπικῆν δυσἀρέσκειαν δὲν ἐδέχετο νὰ λυθῆ ὀρθῶς τὸ Ἀντιοχειανὸν Σχίσμα διὰ τῆς συνενώσεως πάντων ὑπὸ τὸν Μελέτιον. Αἱ ἐπιστολαὶ 61, 66, 67 καὶ 69 τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον μαρτυροῦν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κινήσῃ τὸν Μ. Ἀθανάσιον πρὸς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν. Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι τὸ δίκαιον τὸ εἶχεν ὁ Βασίλειος, ὁ ὁποῖος ἦτο πραγματικὸς Οἰκουμενικὸς Ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης.

Δ'

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

Ἡ ὀρθὴ συμπλήρωσις καὶ διατύπωσις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τῆς Νικαίας ἀπέτελει καίριον πρόβλημα μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Πνευματομάχων. Ἡ ἀναθεώρησις δὲ τοῦ Συμβόλου καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ, ἡ γενομένη

εις τὸ Σύμβολον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ καὶ ἐνισχύσῃ ὀλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ πληρότης. Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ μνημονεύσω ὅτι περὶ τοῦ θέματος τούτου ἱκανὰ ἔγραψεν εἰς εἰδικὴν πραγματείαν ὁ ἀειμνηστος διδάσκαλός μου καὶ προκατόχος μου ἐν τῇ Τακτικῇ Ἔδρᾳ τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (†1938). Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Συμβόλου ἔπρεπε νὰ ὀριμάσῃ διὰ τοῦ ἔργου τῶν μεγάλων Καππαδοκῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Βασιλείου, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ προνόμιον νὰ τυγχάνῃ σεβασμοῦ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρειανίζουσαν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος. Ἐπετέλεσε τὸ ἔργον ἐν τῷ μέσῳ σκληροῦ ἀγῶνος καὶ τοῦτο εἶναι θαυμαστόν. Ἐλέχθη ὅτι ὑπερβάλλει τὰ πράγματα ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅταν γράφῃ μάλιστα εἰς τοὺς Δυτικούς Ἐπισκόπους. Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι ἡ κρίσις αὕτη εἶναι ὀρθή, διότι ὁ ἀσθενικὸς καὶ πολλάκις ἔνεκα τῆς ἀσθενείας καθηλωμένος εἰς τὴν κλίνην Ἱεράρχης, βλέπων καὶ ζῶν ἐντόνως τὸ δράμα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε πολεμῶν τοὺς Γότθους (ἐν Ἀδριανουπόλει, 378), ἤτο ἱκανὸς νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα ὅπως ἦσαν. Ἡσθάνετο βαθεῖαν ἀνησυχίαν, διότι αὕτη ἡ Κωνσταντινούπολις εὐρίσκετο ὑπὸ τὸ πέλμα τῶν Ἀρειανῶν, ἡ Ἀντιόχεια κατετρύχετο ὑπὸ τοῦ Σχίσματος, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον, οὔτε (ἀπὸ τοῦ 373) ὑπὸ τὸν διάδοχόν του Πέτρον, οὔτε ἡ Ρώμη ὑπὸ τὸν Δάμασον κατενόουν τὴν ὀρθότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, καθ' ὃν χρόνον ἀρειανόφρονες ἐπίσκοποι¹² κατεῖχον πολλὰς ἔδρας, μόνον δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, μὴ ἀποτελοῦντα εἰσέτι Πατριαρχεῖον, εἶχον ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, μετὰ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὡς ἐξέχουσα προσωπικότης ὁ Κύριλλος (348-386). Ὑπήγοντο δὲ τότε τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τὴν μητρόπολιν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης με ἀρειανίζοντας ἐπισκόπους τὸν Εὐσέβιον καὶ τὸν Ἀκάκιον. Καταπολεμῶν ὁ Μ. Βασίλειος τότε τοὺς Ἀρειανούς καὶ τοὺς Πνευματομάχους ἀντιμετώπιζεν ἤδη καὶ τοὺς Ἀπολλιναριστάς, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὁποίων θέτων κατ' οὐσίαν τὸ Χριστολογικὸν πρόβλημα ἄφηγε τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Κυρίου, ἦτοι τὴν τελείαν ἀνθρωπίνην φύσιν Αὐτοῦ, εἰς τὴν σκιάν. Ἀντιμετωπίζων δὲ καὶ τοὺς ἀντιτριαδικούς Σαβελλιανούς τοῦ Γ' αἰῶνος, τὴν ἐχθρότητα τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησε δευτέραν ἐπαρχίαν εἰς τὴν Καππαδοκίαν, με τὸν σκοπὸν νὰ μειώσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἰσχύν καὶ ἐπιρροήν, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἀναπτύσῃ ἀμυντικὴν καὶ ἐπιθετικὴν δρᾶσιν καὶ διπλωματίαν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν ὡς ὁ κατ' οὐσίαν πρῶτος τῆς Ἀνατολῆς, πρὸ τῆς

12. Ἴδε καταλόγους εἰς Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, Θεσσαλονικὴ 1978, σελ. 337-339.

ἀναδειξέως τοῦ Κωνσταντινουπόλεως¹³, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔνεκα τῆς κακῆς πολιτικῆς δὲν διεδραμάτιζε, μάλιστα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τὸ πρόσωπον τοῦ πρώτου τῆς Ἀνατολῆς.

*

Δύο σημεῖα πρέπει εἰς τὴν παροῦσαν συνάφειαν νὰ ἐξάρω: α) τὴν ἀνάγκην τῆς συμπληρώσεως τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τῆς Νικαίας, γεγὼνός σημαντικόν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, καὶ τὴν ἀναγκαίαν αἰτιολογίαν τῆς συμπληρώσεως, ἀπολύτως ἀπαραίτητον διὰ τὴν δημοσίαν ἐκκλησιαστικὴν γνώμην, καί,

β) Ποίαν γνώμην εἶχε περὶ τῆς ὑποχρεώσεως τῶν Δυτικῶν ὀρθόδοξων ἐπισκόπων μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν κορυφαῖον τῆς Δύσεως Δάμασον, συνδεόμενον πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Διὰ τὸ πρῶτον θέμα πολῦτιμος εἶναι ἡ ἐπιστολὴ 159¹⁴ τοῦ ἔτους 373. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνετο πρὸς τινὰ εὐσεβῆ χριστιανὸν Εὐπατέριον (καὶ τὴν θυγατέρα του), ἐρωτήσαντος περὶ τῆς θέσεως τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ Τριάδι. Ὁ Βασίλειος γράφει, ὅτι χαίρει διὰ τὸ ἐρώτημα καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἔχει προτιμηθῆ «ἡ τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληθόντων Πατέρων πίστις πασῶν τῶν ὕστερον ἐφευρεθεισῶν», διότι ἐν αὐτῇ «ὁμολογεῖται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ τῆς αὐτῆς ὑπάρχων φύσεως, ἧς ὁ γεννήσας. Φῶς γὰρ ἐκ φωτός καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ καὶ ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ὑπὸ τε τῶν ἁγίων ἐκείνων ὁμολογήθη καὶ ὑφ' ἡμῶν νῦν», ποῦ εὐχόμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν τὰ ἔχγη ἐκείνων. Ἐπειδὴ ἡμῶς —συνεχίζει— τὸ ζήτημα ποῦ ἀνέκυψε τώρα ἀπὸ τοὺς πάντοτε ἐπιθυμοῦντας νὰ εἰσαγάγουν κάποιαν καινοτομίαν, νὰ παρὰ σιωπῆσῃ καὶ νὰ παρὰ λειφθῇ ἀπὸ τοὺς παλαιούς (ὄχι ἐννοεῖται Ἐπισκόπους), διότι ἦτο ἀναμφισβήτητον, ἐννοεῖ τὸ περὶ Ἁγίου Πνεύματος, πρὸς θείαι «τὸν περὶ τοῦτου λόγον», συμφώνως «τῇ τῆς Γραφῆς ἐννοίᾳ, ὅτι ὡς βαπτίζομεθα οὕτω καὶ πιστεύομεν, ὡς πιστεύομεν οὕτω καὶ δοξολογοῦμεν». Αἰτιολογῶν περαιτέρω τὴν γνώμην του περὶ τῆς ἀναγκαίας προσθήκης, προσθέτει τὰ ἐξῆς ἀξιοσημείωτα: Ἐπειδὴ ἐδόθη παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὸ Βάπτισμα «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», δίδομεν ὁμολογίαν πίστεως συνεπῆ πρὸς τὸ Βάπτισμα, συνεπῆ πρὸς τὴν δοξολογίαν, πρὸς τὴν πίστιν συνδοξολογοῦντες μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, διότι εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν θείαν πίστιν. Ἄλλως τε τὸ ἀποξενωμένον κατὰ τὴν φύσιν δὲν θὰ μετεῖχε τῶν

13. Πρβλ. τὸ ἔργον Παρθενίου Κ. Πολάκη, *Ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τοῦ Πρωτοῦ τοῦ Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, Θεολογία 23 (1952)—25 (1959). Καὶ ἀνάτυπον.

14. ΒΕΠΠΕΣ, τ. 55, σελ. 181 ἐξ., καὶ παρὰ Π. Χρήστου, *Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου Ἀπαντα τὰ ἔργα*, τ. 3, σελ. 504 ἐξ.

ιδίων τιμῶν. Ἐκείνους δὲ ποῦ λέγουν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι κτίσμα τοὺς λυπούμεθα ὡς ὑποπεσόντας εἰς τὴν ἀσυγχώρητον βλασφημίαν (Μάρκου 3,29 καὶ Ματθαίου 12,31-32), διότι τὸ ὅτι διαφέρει ἢ φύσις τῆς θεότητος δὲν χρειάζεται κανένα ἐπιχειρήμα, δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶναι ἔστω καὶ ὀλίγον ἐξοικειωμένοι μὲ τὰς Γραφάς· ἀφοῦ ἡ μὲν κτίσις δουλεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερώνει· ἡ κτίσις χρειάζεται ζώην, τὸ δὲ Πνεῦμα εἶναι ποῦ ζωοποιεῖ· ἡ κτίσις χρειάζεται διδασκαλίαν, τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ διδάσκον· ἡ κτίσις ἀγιάζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα εἶναι τὸ ἀγιάζον. Ἄν καὶ ἀναφέρεις ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους, ὅλας τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις, αὐταὶ λαμβάνουν τὴν ἁγιωσύνην των διὰ τοῦ Πνεύματος. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει «φυσικὴν τὴν ἀγιότητα οὐ κατὰ χάριν λαβόν, ἀλλὰ συνουσιωμένην αὐτῷ», ἥτοι ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν. Ὅθεν ἡ προσηγορία τοῦ ἁγίου ἔχει ἀπονεμηθῆ εἰς αὐτό. Εἶναι φύσει ἅγιον ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, δι' ὃ καὶ δὲν ἀνεχόμεθα τὸν διαχωρισμὸν τῆς Ἁγίας Τριάδος, οὔτε τοὺς εὐκόλως συναριθμοῦντας αὐτῷ μὲ τὴν κτίσιν ἀποδεχόμεθα. Ὑποσχόμενος πληρεστέραν διδασκαλίαν εἰς μέλλουσαν συνάντησιν, ὅτε καὶ θὰ ὠμίλει ἐκτενέστερον καὶ θὰ ἀνήρει τὰς ἀντιρρήσεις, καταλήγει ὅτι θὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ὑγιᾶ διατύπωσιν. Πράγματι δὲ μετὰ δύο ἔτη, τὸ 375, συνέταξε τὴν εἰδικὴν μελέτην περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν εἰς τὸν διαπρεπῆ θεολόγον, ἐπίσκοπον Ἰκονίου Ἀμφιλόχιον, ἔνθα καὶ ἀνέπτυξε τὴν θεολογικὴν καὶ δοξολογικὴν διατύπωσιν τὴν «διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ τὴν μετὰ τοῦ Υἱοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ» ἔκθεσιν, τεθεμελιωμένην εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Τοιοῦτοτρόπως, εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν συμβόλων τῆς ἐποχῆς ποῦ περιέφερον αἱ διάφοροι μερίδες τῶν Ἀρειανῶν, ὁ Βασίλειος ἀντέτασσε τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας καὶ ἐπέμενε ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων προσθηκῶν. Χωρὶς νὰ χρησιμοποίησῃ εὐθέως τὸν ὄρον ὁμοούσιος καὶ διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐδίδασκε κατ' οὐσίαν τὴν διδασκαλίαν ταύτην (κατὰ Εὐνομίου 3,4) μὲ τὰς ἐκφράσεις «τὸ θεῖον τῆς φύσεως» (3,5) καὶ «θεότης αὐτοῦ». Ἐνεκα τούτου ἠλέγχετο, ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, πρᾶγμα ποῦ ἀπέκρουεν, ὁ φίλος του (ἐπιστολὴ 48), ἀποδίδων τὴν προσεκτικὴν διατύπωσιν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Βασιλείου νὰ μὴ προκαλέσῃ τοὺς Ἀρειανούς. Σημασίαν εἶχε κατὰ τὸν Γρηγόριον, ἐὰν πράγματι ἐδέχετο τὴν θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (λόγος 43, ἀριθ. 68). Εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας ἐπιστολὴν 140¹⁵ λέγει: «Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀόριστον τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρέπει νὰ γνωρίζετε ὅτι οἱ Πατέρες ἀπεσιώπησαν τὸ ὅτι πρέπει νὰ ἀναθεματίζωνται οἱ λέγοντες τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι κτιστῆς καὶ δουλικῆς φύσεως, διότι δὲν εἶχον τότε ἀναφανῆ οἱ Πνευματομάχοι». Οὕτω,

15. ΒΕΠΠΣ, τ. 55, σελ. 167 ἐξ., καὶ παρὰ Π. Χρῆστου, Βασιλείου...ἔργα, τ. 1, σελ. 334 ἐξ.

λοιπόν, ἀποκτῶμεν σαφήνειαν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Μ. Βασιλείου διὰ τὴν φύσιν τοῦ τρίτου προσώπου τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τοῦ ὁμοουσίου Αὐτῆς. Ὑπάρχουν πολλὰ χωρία εἰς τὰς ἐπιστολάς διὰ τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐκθέσῃ λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ θέματος, ὡς καὶ εἰς τὸ σύγγραμμά του. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς διετύπωσε τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν μὲ τὴν φράσιν «Ἄγιον Πνεῦμα καὶ Θεός».

Εἰς τὴν σύγχυσιν, λοιπόν, ποῦ ἐπεκράτει οἱ τρεῖς Καππαδόκων μὲ τὸν Βασίλειον, ὡς Οἰκουμενικὸν διδάσκαλον, καθώριζον τὴν γραμμὴν πλεύσεως τῶν Ὁρθοδόξων, καὶ μὲ τὸ κύρος τοῦ ὁ Βασιλεῖος ἠδύνατο νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀνάγκην συμπληρώσεως τῆς διατυπώσεως, πλήρους διατυπώσεως εἰς τὸ τέλος τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας, ὅπως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐνισχύων καὶ τὰς περὶ Τριάδος διατυπώσεις τῆς Νικαίας. Ἡ καιρία διατύπωσις περὶ τῆς Θεότητος: «μία οὐσία ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἢ προσώποις» παρσκευάσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διὰ νὰ γίνῃ ὀριστικὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ε'

Αἱ ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς Δυτικούς Ὁρθοδόξους.

Σπουδαῖον σημεῖον δι' ἡμᾶς σήμερον εἶναι τὸ νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κύρια ἐπιχειρήματα τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐπικαλουμένου τὴν βοήθειαν καὶ συνεργασίαν καὶ ἔλευσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῶν Ὁρθοδόξων Δυτικῶν Ἐπισκόπων, διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν τὸ δρᾶμα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, σπαρασσομένων ἀπὸ τὰς αἱρέσεις, δεδομένου ὅτι αὗται ἐπεβάλλοντο διὰ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως, ἐφ' ὅσον ἐξεδίωκον τοὺς Ὁρθοδόξους Ἐπισκόπους διὰ συκοφαντιῶν καὶ ραδιουργιῶν καὶ ἐπετύγχανον νὰ διορίζωνται Ἀρειανόφρονες.

α) Σειρὰ ἐπιστολῶν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν κορυφαῖον τῆς Δύσεως, οὐχὶ ὀνομαστί, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους καὶ ἐν γένει τοὺς Δυτικούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐζητεῖτο ὅχι ἀπλῶς ἡ συμπάθεια, διότι σχετικῶς εἰρήνευον¹⁶, ἀφοῦ ἐκεῖ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ ἡ συμπαράστασις. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 70, 90, 91, 242, 243 καὶ 263 ἐπιστολαὶ ἀφοροῦν εἰς τὸ ἡμέτερον θέμα. Ἡ πρὸς τὸν Ἀμβρόσιον Μεδιολάνων τὸ 375 (ἀριθμ. ἐπιστολῆς 197) ἀφορᾷ εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας Μεδιολάνων, ἕνα παραλάβῃ τὰ λείψανα τοῦ ἐν ἐξορίᾳ ἀποθανόντος τὸ 374 Μεδιολάνων Διονυσίου. Ἀπὸ τοὺς Δυτικούς ἐζήτηε ἐπέμβασιν καὶ συνεργασίαν μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς, διὰ τὴν στήριξιν τῆς Ὁρθοδοξίας, διὰ συναντήσεων καὶ δὴ συνοδικῶν.

16. Πρβλ. Π. Χ ρ ἡ σ τ ο υ, Βασιλείου... ἔργα, τ. 2, σελ. 9,

β) Ἡ πρώτη ἐπιστολή, ἡ 70ῆ, γραφεῖσα τὸ φθινόπωρον τοῦ 371, ἦτοι ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Καισαρείας τοῦ Βασιλείου, ἔχει τὴν χαρακτηριστικὴν ἐπιγραφὴν «ἀνεπίγραφος περὶ Συνόδου». Ἡ ἐπιστολή θεωρεῖται ὡς ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ρώμης Δάμασον, τὸν ὁποῖον εἰς τὴν πρὸς τὸν Σαμοσάτων Εὐσέβιον 239ῃ ἐπιστολῇ τοῦ ἔτους 376 ὀνομάζει κορυφαῖον τῆς Δύσεως. Ὁ Βασίλειος ζητεῖ βοήθειαν σοβαρὰν, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ ἔχη τὴν μορφήν ἐπισκέψεως ἀπεσταλμένων τῆς Δύσεως πρὸς ἔρευναν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τῶν Ὁρθοδόξων, ἀνανέωσιν τῶν ἀρχαίων πατερικῶν δεσμῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ τῆς παλαιᾶς ἀγάπης δι' ἐπαναφορᾶς τῆς εἰρήνης, ἐφ' ὅσον αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς ἐκλυδωνίζοντο ἀπὸ τὴν τρομερὰν τρικυμίαν ποῦ εἶχε προκαλέσει ἡ διασπορὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἀρείου ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος. Εἰς τὴν Δύσιν ἦτο ὡς Αὐγουστος ὁ ὀρθόδοξος Βαλεντινιανὸς ὁ Α' (364-375). Ἐπρεπεν οἱ Δυτικοὶ νὰ καταστήσουν εἰς ἑαυτοὺς φανερὰν τὴν αἰτίαν τῆς ἀκαταστασίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ νὰ γνωρίσουν ἐπακριβῶς ποῖοι ἦσαν οἱ Ὁρθόδοξοι ἐν Ἀνατολῇ πρὸς τοὺς ὁποίους ἠδύναντο νὰ ἔχουν «κοινωνίαν» ἡννόει τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας. Δὲν ἐζήτει τίποτε νέον, ἀλλ' ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Διονυσίου τοῦ Ρώμης, ὁ ὁποῖος ἐκοινωνεῖ τότε, τὴν ἐποχὴν τοῦ Γ' αἰῶνος, μὲ τὴν Μητρόπολιν Καισαρείας¹⁷. Ὁ Βασίλειος ἐνόμιζεν, ὅτι ἦτο ἡ ἐσχάτη ὥρα προσελεύσεως εἰς βοήθειαν καὶ συναγερμού τῶν Ὁρθοδόξων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Οὗτος εἶχε ζητήσει εἰδικῶς τὴν βοήθειαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἀκρῶς σεβαστοῦ εἰς τὴν Δύσιν¹⁸, δι' ἐπιστολῶν, διὰ χειρὸς τοῦ διακόνου τοῦ «ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ» Ἀντιοχείας Μελετίου, τουτέστι τοῦ Δωροθέου, σταλείσας. Ἡ Δύσις δὲν ἔδειξεν ὅμως τὴν ἀρμόζουσαν συναντίληψιν, διότι ἀντὶ σοβαρᾶς ἀποστολῆς ἀπέστειλε τὸν διάκονον Σαβῖνον, ἐνῶ ἐχρειάζετο μεγαλυτέρου κύρους ἀντιπροσωπεῖα πρὸς ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Δύσις, λοιπόν, ἐφώδιασε τὸν ἀπεσταλμένον τῆς μετ' ἐπιστολῆν ἀπὸ τὴν Σύνοδον, τὴν ἐν Ρώμῃ συγκροτηθεῖσαν ἐξ 24 Ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι κατεδίκασαν τὸν Αὐξέντιον Μεδιολάνων. Ὁ Σαβῖνος μετέφερεν εἰς τὴν Δύσιν νέας ἐπιστολάς τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸν Δάμασον (ἐπ. 90ῆ) καὶ ἄλλους ἡγέτας καὶ πρὸς ἄλλους ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπευθυνθῆ πρὸς αὐτόν, ὅπως καὶ ὁ Οὐαλεριανὸς Ἀκυλητίας (ἐπ. 91ῆ). Ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372 ἀποσταλεῖσα ἐπιστολή, ἡ 90ῆ, ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς ἀγιωτάτους Ἐπισκόπους —εἰς τὴν Δύσιν— ἔφθασε πολὺ ἀργά, διότι ὁ Σαβῖνος περιώδευσε τὰς ἀνατολικὰς περιοχάς, πράγματι δὲ φαίνεται ὅτι ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Δάμασον. Τοῦτο θεωρῶ χαρακτηριστικόν, διότι σημαίνει, ὅτι ὁ Βασίλειος δὲν εἶχεν ἰδιαιτέραν

17. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1959², σελ. 89. Γ. Κονιδάρη, Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἐν Ἀθῆναις 1957², σελ. 206.

18. Π. Χρήστου, Βασιλείου... ἔργα, τ. 2, σελ. 40.

ἐκτίμησιν πρὸς τὴν Δύσιν. Πάντως, ἐκφράζει τὴν χαρὰν του, διότι τὰ διὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἀποσταλέντα γράμματα περιέχουσι μαρτυρίαν ὑγιῶς πίστεως καὶ ἀνεπηρέαστου ὁμονοίας, ἔτι δὲ καὶ συμπνοίας ἀπόδειξιν, ὥστε οἱ ποιμένες ἀναδεικνύονται ἀκολουθοῦντες τὰ ἴχνη τῶν Πατέρων καὶ ποιμαίνοντες «τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου μετ’ ἐπιστήμης». Οἱ Δυτικοὶ Ἐπίσκοποι ἔπρεπεν ὁπωσδήποτε, μανθάνοντες τὰ συμβαίνοντα ἐν Ἀνατολῇ, νὰ βοηθήσουν τοὺς εἰς τὰ δεινὰ τῆς ἐξορίας ζῶντας, ἔπρεπε δὲ νὰ ἀντιληφθοῦν τὰς καταστροφὰς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν, νὰ συμπονέσουν τὰς καταπεπονημένας Ἐκκλησίας, ἐφ’ ὅσον δὲ ὑπάρχει μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων ἡ κοινωρία τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ἔπρεπε νὰ συγκινηθοῦν ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς καταφρονήσεως τῶν Πατερικῶν Δογμάτων καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως. Ὅθεν προτρέπει νὰ κινήθωσιν εἰς βοήθειαν μὲ τὸν ζῆλον τῆς εὐσεβείας καὶ μὲ τὴν παρρησίαν τῆς ἀληθείας πρὸς οἰκοδομὴν τῆς γνησίας διδασκαλίας κατὰ τοῦ Ἀρείου, διότι ἡ γνησία διδασκαλία ὁμολογεῖ, ὅτι «ὁ Υἱὸς» εἶναι «ὁμοούσιος τῷ Πατρί», «καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὁμοτίμως συναριθμεῖται τε καὶ συλλατρεύεται» πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν¹⁹. Καὶ ἡ πρὸς τὸν Οὐαλεριανὸν Ἐπίσκοπον Ἰλλυριῶν, τουτέστι τῆς Ἀκυλητίας ὀρθόδοξον Ἱεράρχην, ἰθύνοντα Κέντρον Ὀρθοδόξου μορφώσεως καὶ δραστηριότητος —ὁ διαπρεπὴς Ἱερόνυμος παρ’ αὐτῷ ἐμορφώθη— περιέχει ἀναλόγους προτροπὰς πρὸς ἀνανέωσιν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, δοξολογίαν τῆς Τριάδος καὶ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν διὰ τὴν Ἀνατολήν. Καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην βλέπομεν τὴν ἔλλειψιν πραγματικῆς στηρίξεως τῆς Ὀρθοδοξίας ἐκ μέρους τῶν Δυτικῶν, συνεπεία καὶ τῆς κακῆς πληροφορήσεως ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία δὲν εἶχε πραγματικὴν ἐκτίμησιν τῆς καταστάσεως, ἰδίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, διότι καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὁ Ἀλεξανδρείας Πέτρος, συνέχιζε τὴν πολιτικὴν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς μικρᾶς μερίδος τῶν Ὀρθοδόξων καὶ δὲν ἀνεγνώριζε τὸν Μελέτιον, πρᾶγμα ποῦ ἀπεγοήτευε τὸν Μ. Βασίλειον. Οἱ Δυτικοὶ μάλιστα τὸ 374 ἔστειλαν τὸν πρεσβύτερον Εὐάγριον —τὸν ἐν τῇ Δύσει διαμένοντα Ἀντιοχέα— μὲ ἐν Σύμβολον, διὰ νὰ τὸ ὑπογράψουν οἱ Ἀνατολικοί, χωρὶς ὅμως καμμίαν μεταβολήν. Τοῦτο ἐξήτειτο δι’ ἐπιστολῆς ἀπὸ τὸν Βασίλειον, μετὰ τῆς προσθήκης περὶ ἀποστολῆς ἀντιπροσωπείας εἰς τὴν Δύσιν διὰ σχετικὴν συζήτησιν. Ὁ Βασίλειος ἠρνήθη τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων, τὰς ὁποίας ἐθεώρησε προσβλητικὰς. Ὁ Εὐάγριος ἐλθὼν εἰς ἐπαφὴν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν μὲ τὸν Παυλῖνον εἰσηγήθη εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Παυλίνου, πρᾶγμα ποῦ ἐσήμαινε συνέχισιν τοῦ Ἀντιοχειανοῦ Σχίσματος. Μετὰ δέκα τρία ἔτη διεδέχθη ὁ Εὐάγριος τὸν Παυλῖνον²⁰.

19. *Αὐτόθι*, σελ. 18 ἔξ.

20. *Αὐτόθι*, σελ. 11.

Ὁ Βασίλειος, παρά τὴν δοκιμασίαν, τὴν ὁποῖαν ὑφίστατο, καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις, εἶχε τὴν ἐμπνευσιν νὰ γράψῃ εἰς τὸν στρατηγὸν Τερέντιον εἰς Ἀντιόχειαν, πού εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Παυλῖνον, καὶ ὠργάνωσε νέαν ἀποστολὴν εἰς τὴν Δύσιν. Τὸν Δωρόθεον συνώδευσεν ὁ Σανκτίσιμος, πρόσωπον κινούμενον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, διὰ νὰ φέρῃ ἐπιστολὰς εἰς τὸν Δάμασον (242α) καὶ τοὺς Ἱταλοὺς Ἐπισκόπους, διότι ἦτο ἀνάγκη νὰ καμφθῇ τὸ πείσμα τῶν Δυτικῶν νὰ μὴ ἀναγνωρίσουν ὡς Ἀντιοχείας τὸν ἐξαίσιον Μελέτιον, ἀλλὰ τὸν ἀντικανονικῶς χειροτονηθέντα Παυλῖνον. Ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ Μ. Βασιλείου ἦτο ὄχι ἀπλῶς ἡ συνένωσις ἀλλ' ὁ ἀληθὴς συναγεμὸς τῶν χριστιανῶν ἐπισκόπων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὑπὲρ τῆς Πίστεως τῆς Νικαίας, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συγκρότησις Συνόδου. Αἱ ἐνθαρρυντικαὶ ἐπιστολαὶ τῆς Δύσεως δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς, ἀφοῦ διηγωνίζετο τὸ Ἀντιοχειακὸν Σχίσμα, ἐζητεῖτο δὲ ἡ διατύπωσις ὁμολογίας ἐκ μέρους ἐκείνων, τοὺς ὁποίους οἱ Δυτικοί, οἱ μὴ γνωρίζοντες τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα τῆς Ἀνατολῆς καλῶς, ἐθεώρουν ὑπόπτους, δι' ὃ καὶ ἐζήτουν γραπτὴν ὁμολογίαν πίστεως. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἔχομεν τὴν ἀληθῆ περὶ τῶν Δυτικῶν γνώμην τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος γράφων πρὸς τὸν ἐξόριστον εἰς Θράκην Εὐσέβιον Σαμοσάτων, ὄχι μόνον περιγράφει τὴν δεινὴν κατάστασιν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν Ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπικρίνει εὐθέως τὴν ἀπροθυμίαν τῆς Δύσεως, νὰ παράσχῃ βοήθειαν (ἐπιστ. 239)²¹. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι βαρυσήμαντος, διότι ἀπευθυνομένη πρὸς ἀγαπητὸν πρόσωπον ἐκφράζει κατὰ τρόπον ἀληθῶς ὑπέροχον τὴν ἄκρως λυπηράν, διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἰδέαν του περὶ τῆς Παπασύνης, ἡ ὁποία δὲν ὑπηρετεῖ τὴν ἐνότητα τῆς Μῆς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ἐν τῇ Δύσει Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς Ρωμαιοκαθολικὴν, τουτέστιν εἰς ἐκκλησιαστικοπολιτικὸν ὄργανισμὸν, δίδοντα τὴν ἐντύπωσιν προεκτάσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Τοῦτο βλέπομεν, ὅτι συνετελέσθη βραδέως, μὲ σταθμούς, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΣΤ' καὶ ἀρχὰς τοῦ Ζ' αἰῶνος, ὅτε ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Α' τοῦ Μεγάλου ἐδημιουργήθη ἡ παπικὴ διπλωματία, τὸ δὲ 754 ἰδρῦθη τὸ ὑποτελὲς εἰς τοὺς Φράγκους παπικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατηργήθη μόλις τὸ 1870 καὶ ἀνεβίωσεν ἐπὶ Μουσσολίνι (1929) ὡς «πόλις τοῦ Βατικανοῦ». Ταῦτα σημαίνουν μεταμόρφωσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀλλοίωσιν τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς πνευματικότητος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Ἐδῶ εὐρίσκει ὁ Μ. Βασίλειος ἀφορμὴν διὰ νὰ ὁμιλήσῃ ἐπιγραμματικῶς περὶ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπορίαν του διὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι θέσιν τῶν Ὁρθοδόξων, ἔναντι τῶν ὁποίων ἔρριπτον χαριστικὴν βολὴν οἱ Δυτικοί, ἐννοῶ τῶν ἡρώων τῆς Ὁρθοδοξίας ἐξορίστων Μελετίου Ἀντιοχείας καὶ

21. Ἴδε μετάφρασιν αὐτοῦ, σελ. 300 ἐξ.

Εὐσεβίου Σαμοσάτων, καίτοι οὗτοι εἶχον ἐξορισθῆ ἀπὸ τὸν φιλαρειανὸν ἡγεμόνα, ἐν τούτοις ἐθεωροῦντο ἐν τῇ Δύσει παραδόξως ὡς Ἀρειανοὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιαρειανούς ὀρθοδόξους ἱεράρχας τῆς Δύσεως. Λέγει λοιπὸν ὁ Μ. Βασίλειος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ: «Εἰς ἐμὲ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν νὰ εἶπω τὸ ἐν τῇ Ἰλιάδι ὑπὸ τοῦ Διομήδους λεχθέν:

‘τῶ ὄντι γὰρ θεραπεύόμενα τὰ ὑπερήφανα ἤθη ἑαυτῶν ὑπεροπτικώτερα γίνεσθαι πέφυκεν’». «Ἐξ ἄλλου», προσθέτει, «ἐὰν ὁ Κύριος μᾶς εὐσπλαγχνισθῆ, ποῖαν ἄλλην βοήθειαν χρειάζομεθα; Ἐὰν δὲ συνεμισθῆ ἐναντίον μας ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ποῖαν βοήθειαν ἡμπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρῃ ἡ δυτικὴ ὀφρὺς;». «Αὐτοῖν», τουτέστιν οἱ δυτικοὶ («τὸ ἀληθὲς οὔτε ἴσασιν οὔτε μαθεῖν ἀνέχονται, ψευδέσι δὲ ὑπονοοῖαι») προκατελιγημένοι κάμνουν ἀστηρίκτους ὑποψίας, ὅπως τώρα συμβαίνει μὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ Μαρκέλλου (Ἀγκύρας, ὀπαδοῦ τῆς Νικαίας, ὁ ὁποῖος βραδύτερον ἐσαβελλιάνισεν, ἤτοι ἔγινε μοναρχιανὸς ἀντιτριαδικός), ὁπότε ἐμάχοντο ἐκείνους πὺ ἔλεγον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔτσι ἐστήριζον εἰς τὰ πράγματα τοὺς αἰρετικούς». Προσθέτει δέ, ὅτι ἐσκέπτετο νὰ γράψῃ «πρὸς τὸν κορυφαῖον τῆς Δύσεως (τουτέστιν τὸν Δάμασον), ἔξω ἀπὸ τοὺς συμβατισμούς τοῦ πρωτοκόλλου, ὅχι βέβαια τίποτε τὸ συγκεκριμένον περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ γενικῶς καὶ μόνον ὅσα χρειάζονται» διὰ νὰ ὑπαινιχθῆ, ὅτι οἱ Δυτικοί, μὴ γνωρίζοντες τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς δὲν κατεδέχοντο ν’ ἀκολουθήσουν τὴν ὁδὸν διὰ νὰ τὴν μάθουν.

Ὁ Μ. Βασίλειος ἐφρόνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτίθενται κατ’ ἐκείνων πὺ ἐταλαιπωρήθησαν ἀπὸ τοὺς πειρασμούς, τουτέστι τοὺς Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον, καὶ νὰ θεωροῦν ὡς ἀρετὴν τὴν ὑπερηφάνειαν, ἡ ὁποία εἶναι «ἀμάρτημα ἀρκετὸν διὰ νὰ δημιουργήσῃ καὶ μόνον αὐτὸ ἔχθραν πρὸς τὸν Θεόν». Σήμερον ἀναγνωρίζεται, εὐτυχῶς, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἐθεώρει ἀποφασιστικὸν παράγοντα τὴν κοινωνίαν μετὰ τῆς Ρώμης, διότι εἰς τὰς συστατικὰς ἐπιστολάς τὸ σπουδαιότερον κριτήριον τῆς κοινωνίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἦτο ἡ ὑγιὴς διδασκαλία (πρβλ. ἐπιστ. 214). Ἄλλως τε κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους αἰῶνας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἡ Καθολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς οὐδέποτε ἀνεγνώρισε τὰς περὶ Πρωτείου ἐξουσίας ὑπερφιάλους ἀξιώσεις τῶν Ρωμαίων²², δι’ ὃ καὶ δὲν ὑπῆρξε θέμα ὑποταγῆς τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν.

22. Χρυσόστομος Παπαδοπούλου, *Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης*, Ἀθῆναι 1964², σελ. 322. Περὶ τῆς μελέτης ταύτης εἶχεν ἐκφρασθῆ εἰς ἐμὲ εὐμενῶς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Hans Lietzmann (1930). Διὰ τὰ πρεσβεῖα τιμῆς τῶν πέντε πατριαρχῶν ἴδε *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορίαν Β. Στεφανίδου καὶ Γενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν*, Γ. Κονιδάρη, ἀνωτέρω, ὡς καὶ τοῦ Μαξίμου Σάροβιαν, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 59,

Τὴν γνώμην τῶν Ἀνατολικῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Εἰρηναίου ὄχι μόνον εἰς τὸ θέμα τοῦ Πάσχα ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ δογματικὰ ζητήματα ἐκφράζουν οἱ ἐπίσκοποι ἐν Συνόδῳ, δι' ὃ τὸ σπουδαιότερον στοιχεῖον τῆς ἱστορικῆς ἐξελλίξεως τῆς Ἐκκλησίας ἦτο πάντοτε ἡ Συνοδικὴ Ἀπόφασις²³. Ἡ Ἀνατολὴ καὶ αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καθώρισαν τὸ πρωτεῖον τιμῆς τῶν Ἐπισκόπων τῶν ἐξεχόντων θρόνων μὲ πρῶτον τὸν Ρώμης, δεύτερον τὸν Κωνσταντινουπόλεως, τρίτον τὸν Ἀλεξανδρείας, τέταρτον τὸν Ἀντιοχείας καὶ πέμπτον τὸν Ἱεροσολύμων, καὶ χωρὶς τὰς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων, τουτέστι τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας, οὐδὲ αὐτὸ τὸ πρωτεῖον τιμῆς δύναται νὰ γίνῃ κανονικῶς δεκτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τελικῶς δὲ καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἐπὶ Φωτίου Σύνοδον τὸ 879-880 αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἐπεκράτησε, τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, ἐχούσης σημασίαν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀπουσίαν Οἰκουμενικῶν Συνόδων²⁴. Ἡ πορεία τῆς Ἐκκλησίας πρὸ καὶ μετὰ τὴν πραγματικὴν ἐνωτικὴν Σύνοδον τοῦ Φωτίου, πρὸ τοῦ θλιβεροῦ Σχίσματος τοῦ 1054, ἐπιβεβαιοῦν ἀπολύτως τὴν θέσιν, ὅτι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων ἦτο ἡ Σύνοδος καὶ δὴ καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ, ἐνῶ εἰς τὴν Δύσιν, ἀτυχῶς, ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὑπεβιβάσθη εἰς συμβουλευτικὸν ὄργανον. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος, παρὰ τὰς ἀπογοητεύσεις του, ἀγκαλιάζων ὅλα τὰ ζητήματα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ πρὸ πάντων τοῦ Τριαδικοῦ καὶ Χριστολογικοῦ Δόγματος, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, γράφει πρὸς τοὺς Δυτικούς μὲ διακριτικότητα. Ἐπειτα ἀπὸ μίαν διακοπὴν ἐτῶν τὸ 376 στέλλει ἐπιστολάς, διὰ χειρὸς τοῦ Δωροθέου, ὁ ὁποῖος συνεταξίδευσεν μὲ τὸν Σανκτίσιμον, διὰ νὰ συγκινήσῃ καὶ κινήσῃ πρὸς πραγματικὴν βοήθειαν τὴν Ρώμην. Εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης φαίνεται νὰ ἀπευθύνεται καὶ ἡ 242α ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Δυτικούς, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικόν, ὅτι ποτὲ δὲν ἀπευθύνει ἐπιστολάς εὐθέως πρὸς τὸν Πάπαν. Γράφων δὲ οἰοῦναι ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους Ἐπισκόπους²⁵, δίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς ἐπισκοπικὰς συναντήσεις, διὰ τοῦτο πιστεύομεν ὅτι προετοιμάζει τὴν μέλλουσαν Σύνοδον. Ἐχει πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ προβλήματα τῆς ὅλης Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Οἰκουμένης καὶ ὁραματίζε-

66, 72, 101, 109, 224. Πρβλ. καὶ Γ. Κονιδάρη, Ὁ Μέγας Βασίλειος πρότυπον Οἰκουμενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἠγέτου, σελ. 55.

23. Γ. Κονιδάρη, Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 482 ἐξ., 497 ἐξ.

24. Πρβλ. Ἐναρκτήριον ὁμιλίαν—ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ Συμπόσιον τῶν ἐιδικῶν τῆς Ἱστορίας τῶν Συνόδων, Πεντέλη 10-16 Σεπτεμβρίου 1979 ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ αἰδευσιμωτάτου καθηγητοῦ κ. Walter Brandmüller τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Augsburg. Τὸ ἔργον ἐπιγράφεται: «Konziliengeschichte» καὶ θὰ ἐκδοθῇ εἰς 25 τόμους. Ἡ ἡμετέρα ὁμιλία φέρει τὸν τίτλον «Zur Bewertung der allgemeinen Synode des Photius 879-80. Ein Versuch». Ἴσως θὰ γίνῃ μετὰφρασις εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

25. Πρβλ. ἐπιστολάς 243 καὶ 263, ἐκδ. Π. Χρήστου, Βασιλείου... ἔργα, τ. 2, σελ. 27 ἐξ. καὶ 31 ἐξ.

ται μὲ τὸν τρόπον του μίαν Γενικὴν Σύνοδον²⁶. Δι’ αὐτὸ εἶναι σπουδαιοτάτη ἡ ἐπιστολὴ 263 τοῦ 376, γραφεῖσα ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου αὐτοκράτορος Γρατιανοῦ. Εἰς αὐτὴν περιγράφει τὰ παθήματα τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς και ζητεῖ νὰ συμπάσχουν μετ’ αὐτῶν οἱ Δυτικοί. Λέγει δὲ ρητῶς ἐξ ἀφορμῆς τοῦ σαβελλιανίζοντος Μαρκέλλου, ὅτι ἀπετέλει ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐν κοινῇ μετὰ τῶν Δυτικῶν σκέψει, δηλ. Συνόδῳ, και λύσις τῶν ζωτικῶν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ζητημάτων. Τὰ παθήματα τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ δεκατριετίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 364, ἔχουν διαλαληθῆ εἰς ὅλην τὴν Οἰκουμένην (ἡ ἐπιστολὴ 242 σημαντικὴ διὰ τὴν περιγραφὴν τῶν διωγμῶν και τοῦ ἀληθοῦς γονατίσματος τῶν Ὁρθοδόξων). Ἐπρεπε νὰ ἔλθουν οἱ Δυτικοί και μὲ ζῶσαν φωνὴν νὰ ἐνισχύσουν τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπευθυνόμενος δὲ (ἐπιστολὴ 243) πρὸς τοὺς ἀληθῶς θεοφιλεστάτους και ἀγαπητοτάτους ἀδελφοὺς και ὁμοψύχους συλλειτουργοὺς, τοὺς ἀνά τὴν Γαλλίαν και Ἰταλίαν ἐπισκόπους, διὰ βοήθειαν και συμπάθειαν, ζητεῖ νὰ γνωσθῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Γρατιανὸν ἡ σύγκλησις τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, κυπτούσης ὑπὸ τὸ βάρος τῶν βαρυτάτων διωγμῶν τῶν αἰρετικῶν, διότι οὔτε τὰ ἄσπρα μαλλιά, οὔτε ἡ ἄσκησις εὐσεβείας, οὔτε ὁ εὐαγγελικὸς βίος γίνονται σεβαστά, ὅταν οἱ νύκτωρ ἀπαχθέντες ἤγοντο στενάζοντες εἰς τὰς ἐρήμους ὅπου παρεδίδοντο εἰς τὸν θάνατον. Οἱ διωγμοὶ και αἱ συμφοραὶ τῶν Ὁρθοδόξων εἶναι χειρότεροι και ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς τῶν ἐθνικῶν, διότι ἐπεκτείνονται κατὰ τῶν διακηρυσσόντων τὴν ὀρθόδοξον ἀλήθειαν ἀπὸ ἀνθρώπους ἔχοντας τὸ ὄνομα τοῦ Χριστιανοῦ. Πρέπει ὅμως ἐδῶ νὰ τονίσωμεν, ὅτι εἶναι ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι τὸν Μ. Βασίλειον ἐσεβάσθησαν οἱ διώκται και αὐτὸς ὁ Οὐάλης. Ὁ Μ. Βασίλειος ὅμως λέγει, ταπεινοφρόνως, λόγῳ «ἀσημότητος». Ἀλλὰ τὰ συμπασχήματα τῶν στύλων τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς χειμαζομένης Ἐκκλησίας πρέπει νὰ προκαλέσουν τὸν στεναγμὸν δι’ ἡμᾶς, διότι ὁ μονογενὴς Υἱὸς βλασφημεῖται και δὲν ὑπάρχει κανεὶς νὰ φέρῃ ἀντίρρησιν. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀπορρίπτεται και ὁ δυνάμενος νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν ἀθέτησιν ἐξορίζεται. Ἐχει ἐπικρατήσῃ ἡ πολυθεία, δι’ αὐτοὺς ὑπάρχει «Μέγας Θεὸς» και μικρὸς, ὁ δὲ Υἱὸς θεωρεῖται ὄχι ὄνομα φυσικῆς ὑποστάσεως, ἀλλ’ ὡς προσηγορία και τὸ Πνεῦμα θεωρεῖται κτίσμα. Φοβεῖται τὴν ἀπάτην τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἔχῃ ἐπακόλουθον τὴν παῦσιν ὑπάρξεως Ὁρθοδόξων, ἐπιγινωσκόντων τὴν ἀλήθειαν. Ἐφοβοῦντο τότε οἱ Ὁρθόδοξοὶ νὰ ταξιδεύσουν. Ἐννοεῖ τοὺς ἐπισκόπους, διότι κατὰ τὴν ἀπουσίαν των ἦτο δυνατόν νὰ καταληφθῆ ἡ ἔδρα των. Ἐνεκα τούτων ἀναμένει ἀγαθὰς εἰδήσεις διὰ τοῦ Δωροθέου, διὰ πραγματικὴν βοήθειαν. Και διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης παρασκευάζει τὴν ἐπικοινωνίαν, ἡ ὁποία θὰ ὠδήγει εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς συγκλήσεως Συνόδου.

26. Πρβλ. ἀνωτέρω περὶ τῆς 70ῆς ἐπιστολῆς.

Ἡ πρὸς τοὺς Δυτικούς Ἐπισκόπους ἀλλὰ καὶ πάλιν κυρίως πρὸς τὸν Δάμασον σταλεῖσα τὸ 377 ἐπιστολὴ (263) ἀποτελεῖ ἔκφρασιν χαρᾶς διὰ τὰς παρηγόρους εἰδήσεις τῶν κοσμιωτάτων συμπρεσβυτέρων Δωροθέου καὶ Σανκτισίμου ἀποσταλέντων εἰς τὴν Δύσιν ἵνα προκαλέσουν καταδίκην τοῦ Ἀπολλιναρίου, θέσαντος τὸ θέμα τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐν Χριστῶ φύσεων, μετὴν φράσιν: «Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη»²⁷. Οἱ Δυτικοὶ ὄφειλον νὰ μὴ διστάσουν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ἀνατολήν. Αὐτὸ ἦτο τὸ ἐπίμονον αἴτημα τοῦ Βασιλείου, διότι οὕτω μόνον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκρουσθοῦν καὶ νὰ καταπολεμηθοῦν ὀρθῶς οἱ Ἀρειανοί, τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν, διότι εἶναι γνωστοί. Ὁ Εὐστάθιος Σεβαστείας καὶ ὁ Λιβέριος ὁ Ρώμης (352-366) εἶναι τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα διέπραξαν σφάλματα. Ὁμιλεῖ εἰδικῶς περὶ τῆς ἱκανότητος τῆς συγγραφικῆς τοῦ Ἀπολλιναρίου ἰουδαίζοντος, τοῦ ὁποίου τὰς γνώμας θεωρεῖ καταγελάστους. Μνημονεύει δὲ καὶ τοῦ Παυλίνου, κλίνοντος πρὸς τὸν Μάρκελλον Ἀγκύρας. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Βασίλειος, προετοιμάζων θεολογικῶς καὶ ψυχολογικῶς τὰ πνεύματα διὰ τὴν σύγκλησιν Μεγάλης Συνόδου, θεωρεῖ ἀκόμη, ὅτι τὸ ἔτος 377, ἐν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου του, «ὁ καιρὸς» δὲν ἦτο κατάλληλος, ζητεῖ ὅμως πάντοτε ἀποστολὴν ἀντιπροσωπείας, διότι ἡ πραγματικὴ προετοιμασία τῆς Συνόδου θὰ ἐγίνετο καὶ διὰ τῆς τακτικῆς ἐπαφῆς μετὰ τινων ἀπεσταλμένων ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνίσχυον τοὺς διωκομένους Ὀρθοδόξους. Ὁ Μ. Βασίλειος ἔζη μετὸ ὄραμα τῆς μελλούσης Συνόδου, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ συγκληθῆ τὸ 378, τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ζωῆς του, κατὰ τὸ ὁποῖον ὅμως ἐξέλιπε καὶ ὁ ἀρειανὸς Οὐάλης. Ἡ θέσις τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ ἐβελτιούτο εὐθύς ἀμέσως, διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α' τοῦ Μεγάλου, ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος τῆς Δύσεως Γρατιανοῦ, ὁ ὁποῖος μετὴν πρᾶξιν ταύτην ἔδιδεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν τῆς Ἀνατολῆς νέαν δύναμιν, τὸν ὀρθόδοξον αὐτοκράτορα Θεοδόσιον τὸν Α', ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως τῆς Γενικῆς Συνόδου τῆς Οἰκουμενικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς αὐτὴν εὐτυχῶς ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ εἰς τὴν πλειάδα τῶν συνέργατῶν τοῦ ἀποβιώσαντος Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης καὶ πρὸ παντὸς τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος μετὴν Σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 379 ἀπεδεικνύετο ἀντάξιος διάδοχος εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἡγήτωρ 153 ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τοὺς προστίθενται ὁ Ἀχόλιος Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου.

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι,

Ἐορτάζομεν κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὴν 1600ὴν ἀμφιετηρίδα ἀπὸ τοῦ θα-

27. Πρβλ. Γ. Κ ο ν ι δ ᾶ ρ η, *Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, σελ. 302.

νάτου τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνδρὸς μὲ παγκόσμιον καὶ αἰώνιον κύρος ὄχι μόνον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πολιτισμὸν. Ἐζήσῃ μίαν κρίσιμον ἐποχὴν, ὅταν τὸ νεοπαγὲς Βυζάντιον εὐρίσκετο εἰς ἀγῶνα τῶν δύο μετώπων (Περσῶν καὶ Γότθων) μαχόμενον διὰ τὴν στερέωσιν τῆς νέας χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας, ἣ ὁποία ἐζήσῃ χίλια χρόνια. Ὁ Μ. Βασιλεῖος ἄφησεν ἀνεξίτηλον τὴν σφραγιδα του εἰς τὴν ἐποχὴν του, διότι εἶναι ὁ Μέγας τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς νέος μετὰ τὸν Παῦλον ἱεροφάντης.

α) Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος, τοῦ ἐχθροῦ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ 378, μαχομένου κατὰ τῶν Γότθων, ἐπήρχετο ἀλλαγὴ οὐσιώδης εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀρειανίζοντος κράτους, τὰ μέτρα τοῦ ὁποίου ἐδοκίμαζον σκληρῶς, ἔνεκα τῶν διωγμῶν, τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Τὸ δυστύχημα τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Βασιλείου (378) ἀντεσταθμίζετο ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἄφηγε πλειάδα ἰδικῶν του μεγάλων Θεολόγων καὶ δὴ καὶ διαπρεπῶν, ἐν οἷς ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ ἀδελφός του, μῦσται τῆς κλασσικῆς παιδείας. Ἄλλ' ἄφηγε καὶ κληρονομίαν συνεχίσεως τῆς πολιτικῆς του τὸν σπουδαῖον Μελέτιον. Ἡ ἐπιτυχὴς δρᾶσις τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν ἄλλων Καππαδοκῶν εἶχεν ἤδη προετοιμάσει τὸν θρίαμβον τῆς Οἰκουμενικῆς του Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν στερέωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς Πίστεως τῆς Νικαίας. Δὲν ἐζήσῃ διὰ τὸ νὰ ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῶν κόπων του. Ὁ μέγας καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἡ ἀνανέωσις τῆς Θεολογίας. Ὑπῆρξεν εὐτύχημα, ὅτι τὸ οἰκουμενικὸν βλέμμα καὶ ἡ διάθεσις τοῦ Μ. Βασιλείου εἶχον ἄριστον συνεχιστὴν τὸν διαπρεπῆ Μελέτιον καὶ τὸν νέον παράγοντα, ὅστις εἰσῆρχετο εἰς τὴν Ἱστορίαν, τὸν Θεοδόσιον τὸν Α', τὸν νέον μονάρχην, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ εἰς τὴν πλειάδα τῶν Θεολόγων συνεργατῶν καὶ μαθητῶν τοῦ προῶτως ἐκλιπόντος Μ. Βασιλείου.

β) Οὐδεμία ὑπάρχει ὡσαύτως ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ἔτος 379 ἦτο ἀποφασιστικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν πολύτιμον δι' αὐτὴν ἐνότητα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, διότι ὁ Μ. Θεοδόσιος ὀρθόδοξος ὀπαδὸς τῆς Νικαίας ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν Μελέτιον, διάδοχον τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν παρέδωσαν εἰς τὸν μετ' ὀλίγον ἐνισχυόμενον θρόνον τῆς βασιλευούσης. Ὁ Μελέτιος εἶχεν ἀποδείξει εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας, ὅτι ἠγγεῖτο 150 ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, ὥστε ὁ Μ. Θεοδόσιος νὰ δύναται μετ' ὀλίγον μὲ τὰ δύο Διατάγματα τοῦ 380 καὶ 381 νὰ καταστήσῃ ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους ἐκείνην τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ δώσῃ τελικῶς τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν βᾶθρον ἐνότητος τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔργον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὀλοκληροῦται. Ταῦτα κατέστησαν δυνατὰ, διότι ὁ Μ. Βασιλεῖος, μετὰ τῶν συνεργατῶν του, εἶχε προπαρασκευάσει θεολογικῶς τὸ

έδαφος και είχε συνεγείρει τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, ὥστε τὰ πνεύματα εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν νὰ χωρήσουν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν ἔργον διὰ τῆς συγκλήσεως Γενικῆς Συνόδου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν Οἰκουμενικοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, μὲ τὴν σύμπραξιν τῆς Δύσεως. Τὰ ταξίδια, αἱ ἐπιστολαὶ καὶ αἱ ἄλλαι δραστηριότητες τοῦ Βασιλείου εἶχον προετοιμάσει τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ὠραματίσθη, ἀλλὰ δὲν ἔζησε διὰ νὰ ἴδῃ τὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς του εἰς τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον.

γ) Οὐδεμία ὑπάρχει ἐπίσης ἀμφιβολία ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου ὅσον καὶ ἂν εἶναι πολλαὶ καὶ ἀποτελοῦν δεῖγμα ἐξαιρετον τῆς πολυδιαστάτου προσωπικότητος καὶ τῆς τοπικῆς καὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς του Πολιτικῆς, δὲν παύουν ἀπὸ τοῦ ν' ἀποτελοῦν ἀποσπάσματα (Fragmenta) μιᾶς πλουσιωτάτης πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς, ἀφιερωμένης ὄχι μόνον εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ τὰ ζητήματα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ποιμαντικὴν καθοδήγησιν «τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεις τῆς μακρᾶς του μερίμνης ὑπὲρ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ²⁸. Τὸ μέγα πρόβλημα ἦτο ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸ ἀπῆτει σαφῆνειαν ἐπὶ τοῦ Τριαδικοῦ καὶ Χριστολογικοῦ Δόγματος, δυνατὴν διὰ τῆς τελειοποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας. Ὁ θανάσιμος κίνδυνος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν εἶχεν ἀνάγκην μέχρι τὸ 379 ἡγεσίας φωτεινῆς, θαρραλέας καὶ μὲ αὐτοθυσίαν. Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὰ ἐλάχιστα ἐκεῖνα ἀποφασιστικὰ ἔτη (366 κυρίως ἕως 378) ἔδωκεν ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία ἐχρειάζεται. Αἱ ἐπιστολαὶ του, δείγματα τῆς μεγαλειώδους Οἰκουμενικῆς του Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς, ἐπιτρέπουν νὰ διατυπώσωμεν τὴν σκέψιν, ὅτι διὰ τοὺς συγχρόνους του «μείζων εἰς πείραν» ἤρχετο, διότι ὅσα ἔπραττεν ἦσαν πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα μᾶς διασφύζουν τὰ γραπτὰ του κείμενα. Μέγα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ἐπιβάλῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν χεῖρα, οὔτε καὶ ὁ Οὐάλης, ὅταν τὸν συνήνησε, καίτοι οἱ σύγχρονοι διωγμοὶ ἦσαν σκληροί, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (Λόγοι 25 καὶ 43) καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ τοῦ Ε' αἰῶνος, Θεοδώρητος ὁ Κύρου (4, 22, 24, 25), ὁ Σωζομενὸς (6, 18-19) καὶ ὁ Σωκράτης (4, 22). "Ὅ,τι ἐκληρονόμησεν ἡ Καισάρεια διὰ τοῦ Βασιλείου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦτο πολὺτιμον, τουτέστι τὸ Οἰκουμενικὸν καὶ ὀρθόδοξον πνεῦμα, τοῦ ὁποῖου ἐγένετο φορεὺς ὁ δεῦτερος μέγας θρόνος τῆς Οἰκουμένης, ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ διαδόχου του, ἦλθεν εἰς τὴν τρίτην θέσιν τῆς Οἰκουμένης, μὲ τελευταίαν μεγάλην ἀναλαμπὴν ἐκείνης τὸν διαπρεπῆ Κύριλλον (†444). Ὁ Βασίλειος εἶχεν ἱστορικὴν συνείδησιν τῆς

28. Ἴδε κατάλογον τῶν ἐπιστολῶν καθ' ἑκάστην εἰς Π. Χρῆστον, Βασιλείου... ἔργα, τ. 1, σελ. 411-413, τ. 2, σελ. 420-423, τ. 3, σελ. 553-557.

ἀποστολῆς του καὶ τὴν εὐρύτητα σκέψεως, ὥστε νὰ παρασκευάσῃ τὸν θρίαμβον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ αἰώνιον δεῖγμα πληρότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐνότητος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην συμπληρώσεως ἀλλ' ἐρμηνείας ἀθθεντικῆς, συντελεσθείσης εἰς τὰς ἐπομένους πέντε Οἰκουμενικὰς Συνόδους τῆς Μιᾶς Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

Ἐκδοσις ἔργων τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπὸ τῆς Ἀποστολ. Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (μετ' εἰσαγωγῆς Κ. Μπόνη ἐπὶ κριτικῶν ἐκδόσεων) εἰς τοὺς τόμους 51-57 τῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, Ἀθήναι 1957 ἕξῃς. Εἰς τὸν 55ον τόμον περιέχονται αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Yves Courtonne, Saint Basile Lettres, Vol. 1-3, Paris 1957, 1961 καὶ 1966. Πρβλ. καὶ νεωτέραν ἔκδοσιν μετὰ νεοελληνικῆς μεταφράσεως εἰς τὴν σειρὰν «Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας» (Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμαῆς»), ὑπὸ τὸ τίτλον Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου Ἄπαντα τὰ ἔργα, τ. 1-3, Θεσσαλονίκη 1972-1973. Τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως εἶχεν ὁ καθηγητὴς Π. Κ. Χρήστου.

Ἀ μ ά ν τ ο υ Κ., Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τ. 1, Ἀθήναι 1963².

B a r d e n h e w e r O., Geschichte der altkirchlichen Literatur, I-V, Freiburg 1913-1932.

B e c k H.-G., Das byzantinische Jahrtausend, München 1978 καὶ Βιβλ. Κριτ. in Bel. J. J. 3 II, 1789.

C a m p e n h a u s e n v o n H. Fr., Die griechische Kirchenväter, Stuttgart 1956².

Χ ρ ή σ τ ο υ Π., Θεολογικὰ μελετήματα, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1975.

Χ ρ ή σ τ ο υ Π., Ὁ Μέγας Βασίλειος. Βίος καὶ πολιτεία, συγγράμματα, θεολογικὴ σκέψις, Θεσσαλονίκη 1978.

Γ. Κ ο ν ι δ ά ρ η, Ἡ διαμόρφωσις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι, Ἐν Ἀθήναις 1955.

Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἐν Ἀθήναις 1957².

Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ὁ Μέγας Βασίλειος πρότυπον Οἰκουμενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου, Ἐν Ἀθήναις 1970².

Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Zur Frage nach dem Schicksal der Beschlüsse von Chalcedon bis zum 6. ökumenischen Konzil, τεύχη 2, Athen 1971, 1973.

J. M e y e n d o r f f, Le Christ dans la théologie byzantine, Bibliothèque Oecuménique 1/2, 1969.

O s t r o g o r s k y G., Geschichte des byzantinischen Staates, München 1963³.

* Κατ' ἐπιλογὴν.

- Παπαδοπούλου Χρυσ., Τὸ Σύμβολον τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη, Ἐν Ἀθήναις 1924.
- Παπαδοπούλου Στ., Πατρολογία, τ. 1, Ἀθήνα 1977.
- Schneemelcher W., Meletius I. von Antiochien, ἐν Die Religion in Geschichte und Gegenwart 4 (1960) 845.
- Тоῦ αὐτοῦ, Kirche und Staat im 4. Jahrhundert, Bonn 1970.
- Vischer L., Basilius der Grosse. Untersuchungen zu einem Kirchenvater des vierten Jahrhunderts, Basel 1953.
- B. Altaner - A. Stuiber, Patrologie, Freiburg i.B., 1978¹², σσ. 290-298.
- K. G. Bonis, Basilius von Caesarea und die Organisation der christlichen Kirche im Vierten Jahrhundert, «Θεολογία» ΝΒ', 1981, 7 ἔξ., 209 ἔξ., 417 ἔξ. καὶ 625 ἔξ.
- Χρυσοστ. Σ. Κωνσταντινίδου, Μητροπ. Μύρων, Αἱ ἱστορικο-δογματικαὶ προϋποθέσεις τῆς οἰκουμενικότητος τῆς ἁγίας Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, «Θεολογία» ΝΒ', 1981, 682-724.